

POROSZ TOBORZÁS MAGYARORSZÁGBAN 1722—1740.

I.

A történetírók I. Frigyes Vilmos (1713—1740) trónra lépését nem csupán egyszerű kormányváltozásnak, hanem a porosz kormányzási rendszer gyökeres megváltozása kezdetének is tartják. Közel három évtizedes uralkodásának eredményeire visszatekintve, valóban tagadhatatlan, hogy a katonai jellegű modern Poroszország alapjait ő vetette meg, de egyúttal ő az első képviselője az öntudatos német nemzeti politikának is,¹ melyet az államélet és a kultúra minden vonatkozásában érvényre kívánt juttatni. Gazdaságilag független és katonailag erős Poroszország lebegett szemei előtt, mert, mint németségére büszke uralkodó, népét mindenkorra meg akarta kímélni mindazon megaláztatásoktól, melyeknek az új királyság még a közelmúltban is ki volt téve, midőn különféle idegen hatalmak az országot átvonulási területnek tekintvén, a területi szuverénitás nemzetközi jogelveit egyszerűen félretolták. Intézkedései kezdettől fogva a porosz nemzetállam kiépítésére irányultak, de viszont tudatában volt annak, hogy „nemzetállam“, „nemzeti és területi függetlenség“ csekély nemzetközi és belső értékű szólamok akkor, ha mindezen politikai fogalmakat, vagy állameszményeket nem biztosítja erős hadsereg. Innen van az, hogy I. Frigyes Vilmos uralkodása kezdetétől fogva szinte csodálatos következetességgel dolgozott a porosz haderő megszervezésén, kifejlesztésén és megerősítésén; a katonai szempontoknak minden egyebet alárendelt, úgyannyira, hogy a hadseregfejlesztés előtte csaknem

¹ „Kein Engländer und Franzose soll über uns Deutsche gebieten und meinen Kindern will ich Pistolen und Degen in der Wiege geben, dass sie die fremden Nationen aus Deutschland helfen abhalten.“ I. Frigyes Vilmos kijelentése. V. ö. gr. Seckendorf jelentése Savoyai Jenő herceghez 1727 január 22-ről. Kiadta *Fr. Förster*: Friedrich Wilhelm I. König von Preussen. Potsdam. 1835. III. k. 334. l. L. azonfölül *K. Linnebach*: König Friedrich Wilhelm I. und Fürst Leopold I. zu Anhalt-Dessau. Berlin. 1907. p. 9—10.

öncélú törekvéssé vált, holott annak, mint célravezető eszköznek, tulajdonképpen egy magasabb állameszmény szolgálatában kellett volna állnia. A gyakorlat azonban efféle elméletekkel szemben neki adott igazat s Nagy Frigyes uralkodása mutatta, hogy a porosz nagyhatalom, melyet utóbb tudatos nemzeti érzés hatott át katonai szervezeteiben is, az I. Frigyes Vilmos által tervszerűen emelt alapokra biztosan támaszkodhatott.

Intézkedései közül, melyek a milícia eltörlésére (1713 március 7), s bizonyos tekintetben az általános hadkötelezettség elvi hangoztatására² vonatkoznak, — gyakorlati szempontból rendkívül nagyjelentőségű volt a hadsereg állományának fölemelése 38 gyalogzászlóaljról és 53 lovasszázadról 50 gyalogzászlóaljra és 60 lovasszázadra,³ s ezzel kapcsolatosan a megszabott időre szóló zsoldkatonáskodás (Kapitulation auf gewisse Zeit) megszüntetése (1713 május 13). A király a katonáskodást nem időleges foglalkozásnak, hanem életpályának tartotta, ennél fogva felfogása szerint mindazok, akik beállottak a hadseregbe, ott mindaddig szolgálni tartoztak, míg a király a szolgálatból el nem bocsátotta őket.⁴ A katonai szolgálat ideje tehát nem volt megállapítva s ennek következtében a hadsereg emberállományának összetétele állandóbb volt és sok tekintetben az állandó hadsereg szervezetének felelt meg.

A hadsereg állományának fölemelése szükségképen maga után vonta a toborzás módjának megváltoztatását is. A toborzást idáig az országos főbiztosság irányította, az 1713 június 22-i rendelet azonban azt kizárólag katonai alapokra helyezte, amennyiben a toborzást a polgári hatóságok hatásköre alól kivonta és a hivatásos tisztekre bízta. E rendeletnek legközelebbi következménye azonban abban mutatkozott, hogy a hadiszolgálatra alkalmas elem tömegesen elhagyta az ország területét; ezeket a király (1713 okt. 17) katonaszökevényeknek minősítette ugyan, s mint ilyeneket, a legszigorúbb büntetésekkel kívánta sújtani,⁵ mindamellett, hogy az ország elnéptelenedését megakadályozza, mindazon tartományokat és városokat, amelyek a kirótt ujoncmennyiséget beszolgáltatták, a további erőszakos toborzások ellen biztosította, s csupán

² *M. Jähns*: Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland. II. Abt. München u. Leipzig. 1890. p. 1554.

³ *J. G. Droysen*: Friedrich Wilhelm I. König von Preussen. Leipzig. 1869. (Gesch. der preuss. Politik. IV. 2.) I. p. 14.

⁴ *Jähns*: II. p. 1554.

⁵ *R. Nordmann*: Friedrich Wilhelm I. und die Organisation der preussischen Armee. Leipzig. 1907. p. 15.

csak a késedelmeskedő helyeken akart végrehajtást alkalmaztatni.⁶ Úgy látszik, hogy e rendelet csak félrendszabály volt s a további kivándorlásokat nem tudta megszüntetni, miért is a király 1714 április 3-án kiadott rendeletével Poroszország határain belül mindennemű toborzást betiltott ugyanazon év június elseji hatállyal; ennek értelmében csupán csak önkénteseket volt szabad toborozni, azon helységek pedig, melyek idáig ujonccállításra voltak kötelesek, a korábban reájuk kirott ujoncok helyett személyenkint 10 tallért tartoztak beszolgáltatni, hogy az így befolyt összegben külföldi városokban toborozhassanak. Külön rendelet tiltotta el (1714 május 9) az erőszakos toborzásokat; e tekintetben csak azokkal szemben engedett meg kivételt, akiket földesuraik, vagy a községi hatóságok mint munkakerülőket, hasznavehetetleneket jelentettek fel a katonai hatóságoknál.⁷

E tiltó, illetőleg a toborzásokat korlátok közé szorító rendeleteknek azonban alig volt foganatjuk, és pedig annyival kevésbé, mert a király maga sem ragaszkodott rendeletei betűszerint való betartásához, s csupán a feltűnést keltő, vagy kihívóan erőszakos toborzásokat tiltotta.⁸ A panaszok ennek következtében természetesen megszorodtak, mert hiszen nagyon nehéz volt megvonni a határt az „erőszakos“ és „a szép szerével való, szelid és megengedhető cselfogásokat alkalmazó“ („mit guter Manier, gelinden Worten und möglichster Listigkeit“) toborzások között. Ennek tulajdonítható, hogy I. Frigyes Vilmos 1717 május 10-én a toborzásokat az összes porosz tartományokban egyszermindenkorra véglegesen („von nun an und forthin gäntzlich“) eltiltotta.⁹ E tiltó rendeletet néhány évvel később ismét megújította,¹⁰ azonban ezúttal is csekély eredménnyel.¹¹

A belföldön való toborzás papiroson való megszüntetése, de kétségkívül erős korlátozása következtében az ezredek létszámában szükségkép beálló fogyaték kiegészítéséről mindamellett gondoskodnia kellett. A király a szükségletet eleinte a Poroszország területén kívül fekvő német birodalmi városokban (Reichsstadt) végrehajtott toborzások útján akarta fedezni, azon jogszokás erejénél fogva, amely a választó-

⁶ 1714 március 21. *Jähns*: II. p. 1554—55.

⁷ *Pantenius*: Erlasse und Briefe des Königs Friedrich Wilhelm I. Leipzig. 1913. p. 27. és *Jähns*: II. p. 1555.

⁸ V. ö. 1716 január 22-i, február 11-i és április 4-i rendeleteivel. *Jähns*: II. p. 1555—56.

⁹ *Jähns*: II. p. 1556.

¹⁰ 1721 február 26. *Nordmann*: i. m. 16. l. *Jähns*: II. p. 1557.

¹¹ V. ö. *Jähns*: II. p. 1558—59.

fejedelmeknek a német birodalmi városokban saját seregeik számára való toborzást biztosította, e jog pedig a porosz királyt, mint együttal brandenburgi választófejedelmet, kétésgkívül megillette.¹² S valóban 1721-től kezdve a legtöbb birodalmi városban állandó toborzó-parancsnokságokat létesített; utóbb azonban más német tartományokban, sőt külföldi államokban is előmozdította a toborzásokat. Erre első sorban a szükség kényszerítette a királyt, mert Poroszországból a rendes állomány-fogyatéék fedezése is nehézségekkel járt volna, arra pedig gondolnia sem lehetett, hogy a tervszerűen fejlesztett kereteket egyedül a porosz tartományok ujoncaival megtölthesse. Minthogy pedig a király a századparancsnokoktól szigorúan megkövetelte az előírt század-létszám állandó fenntartását, másrészt pedig — ettől függetlenül — tervszerű következetességgel emelte a hadsereg állományának létszámát, mely 1721-ben már 50 gyalogzászlóaljból és 81 lovasszázadból,¹³ 1725-ben 65 gyalogzászlóaljból és 100 lovasszázadból,¹⁴ 1740-ben pedig 66 gyalogzászlóaljból és 114 lovasszázadból¹⁵ állott, nyilvánvaló volt, hogy az előállott hiány pótlásáról más úton kellett gondoskodnia. E külföldi toborzások azonban a visszaélések következtében gyakran súlyos következményekkel jártak, annyival is inkább, mert a toborzások hovatovább nem annyira általános hadkiegészítési célokat, mint inkább I. Frigyes Vilmosnak sajátja, egyéni kedvteléseit voltak hivatva szolgálni. Értjük a nagy férfiak toborzását; ebben pedig mindazok, akik a királytól függtek, vagy tőle valamit reméltek, elszánt versenytársak voltak, s a toborzást kíméletlenül, a legnagyobb erőszakosságtól sem riadva vissza, hajtották végre. Csakis így volt lehetséges, hogy utóbb a porosz gyaloghaderő első arcvonala csupa olyanokból álljon, akik a hat lábat meghaladták.¹⁶

I. Frigyes Vilmos már trónörökös korában különös szereptel válogatta össze a nagy katonákat ezredének Wusterhausenben állomásozó törzsszázada számára, melyben kistermetű katonát egyáltalában nem tűrt meg. Atyja, I. Frigyes

¹² *Nordmann*: i. m. 16—17. ll. „Die Reichs Fürsten und dessen Mitglieder, worunten auch Preussen begriffen, nit unter die fremden Potenzen zu rechnen.“ 1727 március 26-i elvi döntés. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. Prot. Reg. 1727. nr. 593. p. 341—42.

¹³ *Fr. Förster*: i. m. II. p. 294—95.

¹⁴ *Pantenius*: id. kiadvány. 81. l.

¹⁵ *M. Lehmann*: Werbung, Wehrpflicht etc. Hist. Zeitschrift. 67. köt. 262. l.

¹⁶ *David Fassmann*: Leben und Thaten des allerdurchlauchtigsten und grossmächtigsten Königs von Preussen. Friderici Wilhelmi. Hamburg u. Bresslau. 1735. 722—23. ll.

azonban nem helyeselte a trónörökös sajtáságos újjátását, úgy hogy valahányszor Wusterhausenbe jött, Frigyes Vilmos sietett nagy gránátosait atyja elől elrejtetni.¹⁷ Mint királyt azonban semmi sem korlátozta; szabadon áldozhatott kedvtelésének, mely utóbb szinte szenvedélyévé vált; s ő, aki garaszkodásig menő takarékossgát vezetett be az államháztartásba és az udvartartásba, készségesen fizetett ezreket akkor, ha nagytermetű katoná meg szerzéséről volt szó. Fassmann szerint 1713-tól 1735-ig 12 millió tallérnál többet költött külföldi ujoncokra,¹⁸ akiket nagyszámú (körülbelül 800—1000) toborzó a legnagyobb leleményességgel és szívóssággal hajtott fel számára. Az összeg nagysága csakis akkor érthető, ha tudjuk, hogy a nagytermetű ujoncoknak nem átlagos, hanem nagyságukhoz képest egyéni áruk voltak; a király egy-egy feltűnőbb példányért szívesen fizetett több ezer tallért is.¹⁹ Az egykori wusterhauseni törzsszázadból fejlődött ki a tévesen „potsdami óriásgárdának“ („Potsdamer Riesengarde“) nevezett²⁰ potsdami ezred, melynek ezredparancsnoka maga a király volt; innen a neve: „Königs-Regiment“. Az ezred 3 zászlóaljából, s minden zászlóalj 800 emberből állott; két zászlóalj állandóan Potsdamban, a harmadik pedig Brandenburg városában állomásozott; az ezredhez tartozott azonfelül egy 6—800 emberből álló tartalék is, melynek nem volt beszállása, hanem, mint afféle „Pflanz-Schule“, a zászlóaljak állományában esetleg mutatkozó hiányok pótlására szolgált.²¹

A porosz hadsereg számára toborzott legénység hat lábánál jóval nagyobb ujoncai a potsdami ezrednek jutottak. Ez volt a minta-ezred, mely szervezeténél és kiképzettségénél fogva a többinek például szolgált, s melynek kiképzését maga a király vezette, akárhányszor altiszti aprólékossággal. A király a testi nagyságban látta a férfierőt és a szépséget s jól fegyelmezett és kellően begyakorolt nagy katonáitól jóval nagyobb teljesítőképességet várt, mint a hasonló képzettségű, de kistermetű katonáktól; s tulajdonképpen a nagy ujoncok összeválogatásával a porosz hadsereg teljesítőképességét akarta versenyen kívül helyezni. A potsdami ezred katonáinak méreteire nézve jellemző a szemtanú Fassmann előadása, aki 1713-ban Párisban egy vásár alkalmával egy német óriást látott, aki pénzért mutogatta magát, korábban Angliában és Hollandiában, s most Párisban; ugyanezt a németet évek

¹⁷ *Fr. Förster*: i. m. I. k. 110. l.

¹⁸ *Id. mű* 723. l. s. utána *Fr. Förster*: i. m. II. k. 296. l.

¹⁹ *Fr. Förster*: i. m. II. 297. l.

²⁰ *V. ö. Nordmann*: i. m. 30. l.

²¹ *David Fassmann*: i. m. 723—24. ll.

mulva, 1726-ban Potsdamban látta viszont, mint a király ezredének gránátosát, de legnagyobb ámulatára nem ez volt Frigyes Vilmos legnagyobb katonája, hanem egy Jonas nevű norvég, majd ennek halála után egy Hohmann nevű porosz gránátos. Ez utóbbi oly magas termetű volt, hogy az ugyan-csak hatalmas testalkatú Ágost lengyel király kinyújtott kézzel sem tudta elérni fejét.²²

A király, mint az egész porosz haderő fővezére és mint a „Königs-Regiment“ parancsnoka, uralkodói hivatását főként a hadsereg szervezésében és fejlesztésében látta. Szigorúan megszabott napi munkaprogramjának egyik lényeges alkotórésze volt a katonai szemléknek, a harcászati és tábori gyakorlatoknak ellenőrzése, sőt igen gyakran személyes vezetése,²³ s ezt a feladatot valójában minden diplomáciai ténykedésnél lényegesebbnek tekintette. De ugyanezt a személyes érdeklődést és szolgálati buzgóságot követelte a tisztikartól is, melynek tagjai közül jóindulatára, jutalomra vagy előmenetelre csak azok számíthattak, akik arra érdemeket szereztek. A szolgálati buzgalom minden kétségen felül álló megnyilvánulása pedig — legalább a király szemében — abban mutatkozott, ha a parancsnokok a legénység helyes összeválogatásában eredményeket értek el. E tekintetben azonban a főszempont nem a már jól begyakorolt és tapasztalt legénységi állomány kiépítése és fenntartása, hanem — a király sajátosos felfogásából következőleg — a magastermetű katonák minél tömegesebb összegyűjtése volt. Erre az egyoldalúságra nézve gr. Seckendorf helyesen jegyezte meg, hogy nagyon kétségesnek látszik, hogy „vajjon a borzalmasan nagy lovak, melyek a tizenkilenc markot is megütik, képesek lesznek-e kiállani a háborús fáradalmakat s hogy vajjon a nagy és új legénység, melyben Európa csaknem minden nemzete képviselve van, lesz-e olyan jó, mint a régi, sok háborút végigküzdött, jelenleg azonban nagyrészt elbocsátott legénység?“ Ő is észrevette, hogy a tisztnek nem akkor van becsülete a király előtt, ha régi legénységét megtartja, hanem csak akkor lép elő és részesül kitüntetésben, ha minél több ujoncot tud összetoborozni, akiknél azonban egyedül a testi nagyságnak szabad figyelembe jönni; innen van az, szerinte, hogy a legtöbb ezred állománya hat év alatt tökéletesen kicserélődik, hogy az ezredekben alig van kipróbált katona, sőt a tisztikarban is ritka az olyan, aki

²² Id. mű 725—26. ll. — L. azonfelül *Ballagi Aladártól*: I. Frigyes Vilmos porosz király. Budapest. 1888. 59. s köv. ll.

²³ V. ö. pl. Demeradt ügyvivő 1731 május 26-i, június 2-i és június 5-i jelentéseivel. Bécsi Staatsarchiv. Corresp. Preussen.

háborút látott. De Seckendorf megfigyelése szerint erősen kifogásolható maga a toborzás is, mely tudvalevőleg az egyes parancsnokok, főként pedig a századparancsnokok kötelessége volt, mert ők voltak felelősek a századok legénységi állományának hiánytalanságáért; a toborzás pedig, tekintettel arra, hogy csak nagytermetű emberekről lehetett szó, a legtöbbször anyagi romlásba dönti a parancsnokokat, mert azok akárhányszor 200, vagy annál is több tallért kénytelenek fizetni egy-egy jól megtermett legényért; a király viszont ezek közül állandóan kiválogatja a maga ezrede számára a legszebb példányokat, s bár azokért bőséges anyagi kárpótlást ad, azáltal, hogy hiánytalan létszámot követelt minden századtól és ezredtől, a parancsnokokat tulajdonképen állandó toborzásra, illetőleg erejükön túlmenő költekezésre kényszerítette.²⁴

Mindezek után megértjük a porosz toborzások széles elterjedését és a velük együttjáró erőszakoskodásokat is. Közép-Európa, főleg a német tartományok és a velük szomszédos államok területe valóságos vadászterületté vált, hol jól megfizetett elszánt toborzók, vagy a katonai ranglétrán előtörtetni kívánó tisztek vadásztak, eszközökben nem válogatva, a legnemesebb vadra. A berlini császári ügyvivő, Demeradt, főleg a harmincas években nagyobb méreteket öltött toborzások által keletkezett általános izgalomra ismételten felhívta a bécsi császári udvar figyelmét, s jelentéseiben nem titkolta azokat a visszaéléseket, melyek e toborzásoknak szinte rendszeres kísérői voltak. Így 1731 március 10-én kelt jelentésében felemlíti a Szászországban történt erőszakoskodásokat;²⁵ néhány hónappal utóbb pedig számot ad arról az elkeseredett hangulatról, mely Lengyelországban általánossá kezd válni a porosz toborzások miatt, úgyannyira, hogy szinte komoly bonyodalmaktól is lehetne tartani, ha a Porosz- és Oroszország közt akkor fennálló jó viszony a lengyeleket nem befolyásolná.²⁶ Nem sokkal utóbb a Dániából érkező panaszokról értesíti az udvart,²⁷ majd a kölni választófejedelem, az osna-

²⁴ 1725 június 27-i levele Savoyai Jenő herceghez. *Fr. Förster*: Urkundenbuch. (Potsdam. 1835.) II. k. 38—39. ll.

²⁵ Demeradt jelentése, Berlin, 1731 március 10. Staatsarchiv. Corr. Preussen.

²⁶ „Gewiss ist, dass die Pollnische Nation der hiesigen gewaltthätigen Werbung und anderen Überfallungen sehr müde und darüber sehr erbittert seind, also, dass gar leicht gefährliche Weitläufigkeiten daraus entstehen können und würden vielleicht dergleichen schon geschehen sein, wann man pohlischerseits das gute Vernehmen zwischen dem Russischen und hiesigen Hof nicht in Betracht zu führen hätte.“ Demeradt 1731 szept. 8-i jelentéséből. Staatsarchiv. Corr. Preussen.

²⁷ Demeradt 1731 okt. 6-i jelentése. U. o.

brücki püspök és Hannover tiltakozását adja tudomásul. „Általában minden helyről s a birodalmi fejedelmi udvarokból egymásután érkeznek panaszok az erőszakos és tiltott toborzások miatt“, — jelenti 1731 október 27-én s éppen nem tartaná csodálatosnak, ha az érdekelték valamelyes döntő lépésre szánnák el magukat.²⁸ Ez a döntő lépés azonban késett. Hollandia is csak a maga nevében tiltakozott a porosz udvarnál a hollandi alattvalókat ért sérelem miatt,²⁹ mások viszont, pl. a meklenburgiak, úgy védekeztek az erőszakos toborzók ellen, hogy azokat a helyszínén agyonverték,³⁰ vagy legalább is tetteleg bántalmazták.³¹ Hasztalan volt II. György angol király tiltó rendelete is a joghatósága alá tartozó Hannover területére,³² melyhez csakhamar a pfalzi, a kölni választók is csatlakoztak,³³ gróf Seckendorf kénytelen volt azt jelenteni a császári udvarnak, hogy Poroszország iránt oly ellenséges hangulat uralkodik az egész Németbirodalomban, hogy a kedélyek megnyugtató végett a császár közbelépése tovább alig halasztható.³⁴ Ennek hatása alatt VI. (III.) Károly gróf Seckendorf meghatalmazott minisztert utasította, hogy I. Frigyes Vilmost az erőszakos toborzások megszüntetésére igyekezzék reábírní. A király 1732 május 3-án valóban megtiltotta az erőszakos toborzásokat,³⁵ melyek azonban mindamellett változatlanul tovább folytak a király csendes jóváhagyása mellett. Seckendorf, akit pedig a király bizalmasai közé lehet számítani, maga jelentette Bécsbe, hogy I. Frigyes Vilmos, ha az előforduló eseteket orvoslás végett tudomására hozzák, azokat egyszerűen letagadja s azt képzei, hogy a visszaéléseket az iránta és a tisztjei iránt való gyűlöletből hirsztelik; a porosz miniszterek viszont azt mondják, hogy nekik nem szabad effélékről jelentést tenni a királynak.³⁶

Ezek után természetes, hogy a toborzások változatlanul

²⁸ Demeradt 1731 okt. 27-i és nov. 3-i jelentése. U. o.

²⁹ Demeradt 1731 nov. 10-i jelentése. U. o.

³⁰ Demeradt fent id. 1731 nov. 10-i jelentése. U. o.

³¹ Demeradt 1732 február 23-i jelentése. U. o.

³² Kelt 1731 december 14-én. Gróf Seckendorf 1732 február 9-i jelentéséhez mellékelve. U. o.

³³ Demeradt 1732 február 23-i jelentése. U. o.

³⁴ Gróf Seckendorf 1732 március 15-i jelentése. U. o.

³⁵ Gróf Seckendorf 1732 május 10-i jelentése; mellékelve a király említett rendelete is. U. o.

³⁶ „Wie ist es möglich, dem König seinen torto begriffen zu machen, da er alle Facta, so man ihm vorträget, gänzlich abläugnet, von keinen Thätlichkeiten, so in Werbungen vorgehen, wissen, vielmehr beständig glauben will, dass aus Hass gegen ihm und seine Officiers alle, auch die wahrhaftigste Thathandlung, er sonnen wäre?“ Gróf Seckendorf 1733 április 28-i jelentéséből. U. o.

tovább folytak mindenütt; a porosz katonai erő fölénye ekkor már annyira nyilvánvaló volt, hogy az előforduló visszavonulásokkal szemben a német fejedelmek nem védekezhettek egyébbel, mint legfeljebb tiltakozással. Annak pedig a gyakorlatban nem volt súlya.

II.

Magyarország területén porosz toborzók 1722-ben mutatkoztak először.³⁷ Ez év áprilisában br. Renaud ezredes, kassai parancsnok, két porosz toborzót tartóztatott le, akik Eperjes környékén működtek; ezeket, nemkülönben a Körmöcbányán nem sokkal utóbb elfogott harmadikat, Kassára vitette és vasraverve börtönbe záratta.³⁸ Valamennyien azt állították magukról, hogy porosz kapitányok;³⁹ valóban ki is tűnt róluk, hogy, bár közülük ketten, és pedig Kogolansky Károly György és Gursky Gáspár lengyel származásúak, sőt ez utóbbi tulajdonképpen lengyelországi illetőségű is, de mégis tényleges porosz kapitányok voltak, s az volt a harmadik fogoly, Masko (Maschgo, Maesko) Gyula is. Miután a kassai parancsnok valamennyiüket, továbbá magyarországi segítőtársaikat is, kihallgatta, az egész esetről jelentést tett a haditanácsnak. Bécsben — úgy látszik — egyelőre nem tudták, hogy az adott esettel szemben minő álláspontra helyezkedjenek; megnyugodtak tehát Renaud intézkedéseiben, aki viszont, éppen mert foglyai porosz tiszték voltak, idővel enyhíteni igyekezett helyzetükön; pénzüket kiadatta számukra, a kevésbbé terhelt segítőtársaknak szabad járás-kelést engedélyezett, sőt Masko kapitány lábairól a vasat is levétette.⁴⁰

Ez az enyhe bánásmód felkeltette Cronn kassai hadbíró gyanúját, aki azt hitte, hogy Renaud ezredest a foglyok megvesztegették; feljelentette tehát gróf Pálffy János magyarországi főparancsnoknál, akinek jelentése alapján a haditanács haladéktalanul igazolásra szólította fel az ezredest.⁴¹ Báró Renaud nem késett a gyanúsítás ellen erélyesen tiltakozni és a felvett tanuvallomási jegyzőkönyvek egyidejű be-

³⁷ Osztrák területen is csak 1720-ban. Báró Sickingen prágai katonai parancsnok jelentése 1720 szeptember. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. Prot. Exped. 1720. nr. 534. p. 1559.

³⁸ Prot. Exped. 1722. nr. 548. p. 560—61. U. o.

³⁹ Hadbiztossági előterjesztés 1722 ápr. Prot. Exped. 1722. nr. 548. p. 418. U. o.

⁴⁰ A haditanács leirata 1722 szept. 12. Prot. Reg. 1722. nr. 551. p. 890.

⁴¹ 1722 szept. Prot. Exped. 1722. nr. 550. p. 1257. és a haditanács 1722 szept. 12-i leirata. Prot. Reg. 1722. nr. 553. p. 890.

mellékelésével, elégtételt, illetőleg Cronn hadbíró példás megbüntetését követelte;⁴² a hadbíró eleinte saját felelősségére be is akarta zárni, a haditanács utasítására azonban elállott szándékától, de továbbra is ragaszkodott az elégtételhez. Minthogy pedig a hadbíró Kogolansky kapitány adataira alapította vádjait, aki úgy nyilatkozott Renaudról, hogy az a foglyok letéti pénzeit hűtlenül kezelte, az ezredes részletes kimutatást terjesztett be a gondjaira bízott összegek felhasználásáról.⁴³ Az ügy ezzel — bizonyára a parancsnok igazolásával — befejezést nyert; ennek tulajdonítható, hogy báró Renaud 1723 májusában azzal a szokatlan kéréssel fordult a haditanácshoz, hogy engedessék meg Masko és társai élelmezésének megjavítása a hadbiztossági pénztár terhére;⁴⁴ kérését azonban elutasították.⁴⁵ Végre 1723 júniusában a haditanács utasítására a porosz tisztek ügye hadbírói tárgyalás alá került;⁴⁶ a periratokat s magát az ítéletet a haditanács vizsgálta felül, amely azután Kogolanskyt fél, Gurskyt, Maskót és társait pedig negyed schillingnyi pénzbírságban marasztalta el. Tekintettel azonban arra, hogy a porosz király időközben már közbelépett a haditanács elnökénél, s bécsi ügyvivője is állandóan sürgette a tisztek szabadonbocsátását,⁴⁷ a haditanács a király rendeletére valamennyiüket szabadlábba helyeztette.⁴⁸

A Felső-Magyarországban megkísérlett toborzás, mely a vállalkozó tiszteknek egy évnél tovább tartó börtönt eredményezett, a porosz toborzókat a monarchia területéről visszariasztotta. 1725-ben a sziléziai Gross-Gloggauban egy Hofmann János György nevű porosz katona megpróbálkozott ugyan a toborzással, de rajta vesztett, mert elfogtván, ötévi sáncmunkára ítélték,⁴⁹ melyet Győrött kellett kiállania,⁵⁰ hová báró Liebenberg katonai parancsnok jelentése szerint az el-

⁴² 1723 febr. Prot. Exped. 1723. nr. 556. p. 142. 144.

⁴³ 1723 febr. Prot. Exped. 1723. nr. 556. p. 145. 190.

⁴⁴ Prot. Exped. 1723. nr. 556. p. 467.

⁴⁵ 1723 május 15. Prot. Reg. 1723. nr. 559. p. 448.

⁴⁶ Prot. Exped. 1723. nr. 556. p. 547.

⁴⁷ Referatum 1723 jún. Prot. Exped. nr. 556. p. 672—73.

⁴⁸ Renaud jelentése 1723 július. Prot. Exped. 1723. nr. 557. p. 719. Riedeshammer János porosz ügyvivő köszönő irata. U. o. p. 846. Haditanács leirata 1723 június 12. Prot. Reg. 1723. nr. 559. p. 533. Ugyanerről a magyar kancellária értesítése június 13-ról. U. o. p. 535. Renaud 1723 július 16-i jelentése a szabadonbocsátásról. Prot. Reg. 1723. nr. 560. p. 644.

⁴⁹ A cseh kancellária 1725 ápr. jelentése a haditanácshoz. Prot. Exped. 1725. nr. 572. p. 609—610.

⁵⁰ 1725 május. Prot. Exped. 1725. nr. 572. p. 822 és 999.

ítélt 1725 júliusában meg is érkezett.⁵¹ Hofmann csak 1726-ban szabadult ki, miután kijelentette, hogy császári szolgálathat kíván állani.⁵² Hasonló sors érte azt a dragonyost is, aki Radkersburgban nagy embereket toborzott alattomban a porosz király számára, s akit a gráci vár börtönébe zártak.⁵³ Azt a két horvát legényt pedig, akiket egy zenggi polgár 1726 áprilisában állítólag az anhalti herceg számára fogadott fel, de tulajdonképpen a porosz királynak szánt, a bécsi hatóságok tartóztatták le és küldték vissza Zenggebe a belső-ausztriai haditanács sürgetésére.⁵⁴

A haditanács, illetőleg a bécsi udvar ezen visszautasító álláspontját az I. Frigyes Vilmos toborzói által Németország különböző vidékein elkövetett visszaélések indokolták. Az 1726 október 12-én Wusterhausenben megkötött államszerződés idejétől fogva azonban, mely államszerződés a porosz királyt szorosabb kapcsolatba hozta a császárral s a *pragmatica sanctio* érvényét, némi területi kárpótlás (Jülich-Berg) fejében porosz részről is biztosította,⁵⁵ Bécs felfogása e tekintetben is megváltozott. Gróf Seckendorf, aki e fontos tárgyalásokat vezette, már 1726 augusztus 1-én figyelmeztette gróf Sinzendorf udvari kancellárt, hogy a császár semmivel sem okozhatna nagyobb örömet a porosz királynak, mint efféle nagytermetű emberek felajánlásával, amint ezt az orosz, angol, francia, dán és svéd udvar már évek óta tervszerűen teszi is.⁵⁶ Savoyai Jenő herceghez intézett (október 30-án kelt) levelében is kifejezést adott azon nézetének, hogy a wusterhauseni szerződéssel összefüggésben álló sulzbachi kérdésnek minél eredményesebb rendezése végett igen hasznos volna haladéktalanul intézkedni a tekintetben, hogy a porosz király számára 24 szép szál legényt gyűjtsenek össze Magyar-, Horvát- és Csehországból, akiket azután hajdúknak öltöztetve kellene a király elé vezetni. Seckendorf meg van arról győződve, hogy ilyen ajándékkal többet tudnának elérni, mint akármilyen más fontos érvekkel; egyidejűleg ajánlja is a hercegnek, hogy a toborzás fogyanatosításával bizassék meg a jelenleg Sopronban tartózkodó Helldorf főstrázsamester,⁵⁷

⁵¹ Prot. Exped. U. o. p. 1155.

⁵² Prot. Registr. 1726 július 11. p. 526.

⁵³ Prot. Exped. 1726. nr. 580. p. 42. és nr. 581. p. 774.

⁵⁴ Prot. Exped. 1726. nr. 580. p. 360. és 528.

⁵⁵ V. Loewe: Preussens Staatsverträge etc. Leipzig. 1913. (Publicationen aus den preussischen Staatsarchiven. 87. k.) 311 s. köv. II. U. o. 311. l. az irodalom is.

⁵⁶ Fr. Förster: Urkundenbuch, II. (Potsdam. 1835.) 121—22. II.

⁵⁷ Az 1729. szept. 7-i leirat, mely Helldorfnak a toborzást megengedi, valószínűleg ezzel a megbízással függ össze. Prot. Reg. 1729. nr. 612. p. 1027.

mint akinek már volt alkalma megismerni a potsdami gránátosokat. Szükségesnek tartaná végül még 12, de az előbbieknél kisebb, legénynek összeválogatását is más befolyásos tisztek számára, azok barátságának biztosítása végett.⁵⁸ Savoyai Jenő a felvetett gondolatot maga is pártolólág terjesztette III. Károly elé,⁵⁹ aki azonban csak 20 legény összeválogatásába egyezett bele, ami Seckendorft nagy zavarba hozta, mert ő Frigyes Vilmosnak már megígérte a 24 embert, abból a felfogásból indulván ki, hogy akkor, amidőn a külföldi udvarok minél nagyobb számú nagytermetű férfi felajánlásával igyekeznek biztosítani a porosz király jóindulatát, a bécsi udvarnak sem szabad azok mögött maradni; ennek következtében kész volt inkább a sajátjából fedezni a toborzással járó költségeket, csak hogy a király hajlandóságát ne veszélyeztesse. Ezek mellett természetesen a többi 12 legénynek megfogadását is halaszthatatlan sükségnek jelentette ki,⁶⁰ sőt utóbb a királynak ígérteken kívül újabb 20 embert is kívánt a befolyásos tisztek számára.⁶¹

Valószínű, hogy az udvar magáévá tette Seckendorf álláspontját s teljesítette a porosz királynak tett ígérteét, sőt báró Gotter szász-gothai követnek még külön engedélyt is adott nagytermetű legények toborzására.⁶² Ezzel a jég meg volt törve. Minthogy a Potsdamba küldött ujoncok arra mutattak, hogy Magyarországnak érdemes toborozni, s politikai tekintetek a toborzókat különben sem gátolták, a hivatalos és nem hivatalos toborzók kezdtek ellepni az ország területét. 1729-ben inkább a tengerpart vidékeire vetették magukat, honnan a haditanács engedélyéből 4 embert szállítottak ki Bécsen át Berlinbe;⁶³ 1730-tól kezdve azonban jobbára Felső-Magyarország területén vadásztak. Így 1730 nyarán Eperjes környékén feltűnt egy Turnovsky nevű lengyel származású porosz őrnagy, aki egy Korotnoki nevű magyar nemessel együtt toborzott — természetesen a hatóságok tudomása nélkül — a parasztság körében. Gróf D'Apponte eperjesi parancsnok kiadta ugyan a rendeletet ezek elfogatására,⁶⁴ azonban —

⁵⁸ *Fr. Förster*: Urkundenbuch. II. 179—180. II.

⁵⁹ 1726 nov. 9-i levele gróf Seckendorfhoz. *Förster*: II. 182. I.

⁶⁰ Levele Savoyai Jenő herceghez, 1726 nov. 26. *Fr. Förster*: II. p. 189—90.

⁶¹ 1727 febr. 12-i levele ugyanahhoz. *Förster*: Friedrich Wilhelm I. etc. III. k. (Potsdam. 1835.) p. 356.

⁶² I. Frigyes Vilmos 1727 május 10-i levele gróf Seckendorfhoz. (*Förster*: III. p. 247.), 1728 márc. 2-i és 15-i levelei ugyanahhoz. *Förster*: III. p. 264.

⁶³ Prot. Registr. 1729. nr. 611. p. 532. (Kriegsarchiv. HKR.)

⁶⁴ D'Apponte jelentése 1730 aug. Prot. Exped. 1730. nr. 617. p. 1587.

D'Apponte szerint — gróf Szirmay sárosmegyei főispán nem-törődömsége miatt eredménytelenül;⁶⁵ mindössze négy már felfogadott parasztot sikerült elfogatnia, akiket azután vasraverse és napi egy adag kenyérre szorítva, Eperjesen lezárattott.⁶⁶ Korotnoki ezalatt a Szepességen kalózkodott, s midőn a lőcsei parancsnok egy különítményt küldött elfogatására, a vele levő porosz és lengyel toborzótisztekkel együtt a lengyel fennhatóság alatt álló Lubló várában vonta meg magát.⁶⁷ Ugyanekkor Abauj és Bereg megye területén is feltűntek a toborzók, akik azonban csakhamar hurokra kerültek.⁶⁸

A hivatalos engedéllyel bíró toborzók munkája már eredményesebb volt; ezeket a hatóságok is támogatták, mert a jó eredmény jelentékeny anyagi előnyöket biztosított számukra. 1730-ban Buda,⁶⁹ 1731-ben Eperjes⁷⁰ és Temesvár⁷¹ környékén tűnik fel egy-egy toborzó hatósági támogatással, sőt maga gróf Pálffy János tábornagy is segítette az I. Frigyes Vilmostól Magyarországra küldött Wälsch Ábrahám nevű zsidót négy ujonc megszerzésében, akikért a király Potsdamban 2000 tallért fizetett le az ügynök kezeihez.⁷²

A bécsi udvar engedékenysége I. Frigyes Vilmos iránt még inkább fokozódott akkor, amidőn a porosz király Anglia, Hannover és Hollandia példájára 1731-ben a Habsburg-háznak a pragmatica sanctióban megállapított leányági örökösödési sorrendjéhez nemcsak hozzájárult, hanem azt is megígérte, hogy a német birodalmi gyűlésen is teljes erejével közre fog működni annak elfogadtatása érdekében.⁷³ De igen értékes volt Frigyes Vilmosnak állásfoglalása a bécsi udvarnak a lengyel trón megüresedése esetén Oroszországgal egyetértés-

⁶⁵ D'Apponte jelentése 1730 szept. Prot. Exped. 1730. no. 617. p. 1830.

⁶⁶ D'Apponte 1730 szept. jelentése. Prot. Exped. 1730. no. 617. p. 1853.

⁶⁷ Hoger lőcsei parancsnok jelentése. 1730 szept. Prot. Exped. nr. 617. p. 1834.

⁶⁸ Prot. Exped. 1730. nr. 617. p. 1868.

⁶⁹ Prot. Exped. 1730. nr. 618. p. 2099. és Prot. Registr. 1730. nr. 622. p. 1363.

⁷⁰ Prot. Exped. 1731. nr. 626. p. 1029. és p. 1083. Prot. Registr. 1731. nr. 630 p. 693.

⁷¹ Prot. Exped. 1731. nr. 627. p. 1260. Prot. Registr. nr. 631. p. 688.

⁷² „Der Jude Abraham Wälsch die 4 Recruten wohl abgeliefert und sich davon gut aquittirt habe.“ — I. Frigyes Vilmos 1731 szept. 5-i levele gróf Pálffy Jánoshoz. (Eredetije gróf Pálffy-család senior. levéltára, Pozsony. Arm. IX. Lad. 1. fasc. 1.)

⁷³ 1731 június 26, illetőleg aug. 7-én kelt hivatalos államnyilatkozat. *Loewe*: Preussische Staatsverträge. p. 397—99.

ben javasolt tervei mellett (1732),⁷⁴ úgy, hogy ezek hatása alatt VI. (III.) Károly indítatva érezte magát a porosz toborzások tekintetében a legmesszebbmenő engedményekre. Innen van az, hogy a haditanács 1732 szeptember 26-án körrendeletet bocsátott ki valamennyi lovas- és gyalogezredhez, arra szólítván fel azokat, hogy egy év leforgása alatt külön-külön egy-egy nagytermetű embert állítsanak elő a porosz király számára akár toborzás, akár pedig saját állományukból való átengedés útján.⁷⁵ E rendelet természetesen nem érintette a porosz toborzók vállalkozásait, akik ezután is fáradhatatlanul kutattak magastermetű ujoncok után, de mint az adatok mutatják, nem nagy eredménnyel. Eperjes környékén újból feltűnt a most már porosz hadnagyi tisztet viselő Korotnoki, akinek azonban az volt az első dolga, hogy báró Szentiványi beregmegyei főispánnak három szolgáját elcsalta. A főispán nem késett orvoslást kérni a haditanácstól, amely 1732 szeptember 20-án arra utasította D'Apponte eperjesi parancsnokot, hogy báró Szentiványi embereinek visszaszerzésében haladéktalanul működjék közre, esetleg karhatalom igénybevételével is,⁷⁶ Korotnokit pedig egyidejűleg hívja fel arra, hogy az ezen vidéken való toborzásoktól tartózkodjék.⁷⁷

Az 1732 szeptember 26-i körrendelet azonban nem felelt meg a hozzáfűzött várakozásoknak. Az ezredparancsnokok egymásután küldték be a haditanácshoz nemleges jelentéseiket,⁷⁸ s csak igen kevés ezredparancsnok volt abban a helyzetben, hogy eredményről adhatott számot. Így báró Magauly, a Starhemberg-ezred parancsnoka, 1733 januáriusában jelentette, hogy egy gránátosát átadta az átvétellel megbízott porosz hadnagynak,⁷⁹ miután az illető a haditanácstól megkövetelt feltételeknek megfelelően, önként jelentkezett porosz katonai szolgálatra és miután az átvevő porosz tiszt a felpénzt megtérítette.⁸⁰ Hasonló feltételek mellett sikerült neki 1733 májusában egy másik ujoncot is Berlinbe szállítani.⁸¹ Ered-

⁷⁴ *Loewe: Preuss. Staatsverträge.* 430. s köv. ll.

⁷⁵ Prot. Exped. 1732. nr. 636. p. 1687. és Prot. Exped. 1732. nr. 639. nr. 1105. Az egyes parancsnokok erre vonatkozó jelentései 1732 októberétől. U. o. p. 1724, 1726, 1863, 1883 stb.

⁷⁶ 1732 szept. 19—20, szept. 25. Prot. Registr. 1732. nr. 639. p. 1061, 1066, 1093, 1239.

⁷⁷ 1732 okt. 22. Prot. Registr. 1732. nr. 639. p. 1209.

⁷⁸ Prot. Registr. 1732. nr. 639. p. 1331, 1357, 1358—59; Prot. Exped. 1733. nr. 642. p. 326, 737, 790, 799, 900, 902; Prot. Reg. 1733. nr. 644. p. 1097. stb.

⁷⁹ Prot. Exped. 1733. nr. 642. p. 27, 54.

⁸⁰ Prot. Exped. 1733. nr. 642. p. 111 és 119.

⁸¹ Prot. Exped. 1733. nr. 642. p. 752.

ményről számolt be kivülről még Rodowsky ezredes,⁸² Giey al-ezredes, aki ezredének állományából két embert,⁸³ báró Roth Hütter-ezredbeli főstrázsamester, aki egy 6 láb és 2 hüvelyk magas katonáját engedte át 1733 júniusában,⁸⁴ s végül Hasslingen ezredes, a Heister-ezred parancsnoka, aki Schultze porosz kapitánynak három embert adott át az előírt feltételek mellett.⁸⁵

Mindez azonban silány eredmény volt, miért is a haditanács 1733 április 29-én megújította az 1732 szeptember 26-i körrendeletet,⁸⁶ de egyúttal figyelmeztette az ezredparancsnokokat, hogy míg egyrészt ne tűrjék, hogy a porosz toborzó-tisztek a toborzás címe alatt a legénységet szökésre csábítsák,⁸⁷ másrészt ők maguk is tartózkodjanak mindennemű erőszakoskodástól és csel fogástól, s a felfogadott legénységnek minden egyes alkalommal adják világosan értésére, hogy a porosz király szolgálatába fognak jutni.⁸⁸ A titkos porosz toborzók ellen hozott korábbi intézkedések természetesen továbbra is érvényben maradtak, a gyakorlatban azonban igen enyhén alkalmazták azokat. Így mikor gróf Pálffy János 1733 nyarán Zsolnán letartóztatta Heinzl János Antalt s vele együtt Löbl zsidót és segédjét, a haditanács 1733 június 17-én azonnal arra utasította, hogy Heinzlt s a már felfogadott két nagy rekrutát, nemkülönböztetve a két zsidót is némi büntetés kirovása után bocsáttassa szabadon,⁸⁹ s bár Pálffy a vett utasítás ellen nem késett kifejezni aggodalmait, a haditanács változatlanul ragaszkodott korábbi rendelethez.⁹⁰ Pedig Pálffy egyike volt azoknak, akik a porosz toborzásokat idáig a legmesszebbmenő előzékenységgel támogatták. I. Frigyes Vilmos ebbeli szolgálatai elismeréséül már 1732 tavaszán két porosz lóval ajándékozta meg,⁹¹ s mikor azokat gróf Pálffy a lotharingiai hercegnek adta, a porosz király újabbak küldését helyezte kilátásba, mert az ajándékozás — úgy mond — nagy örömet szerez neki.⁹² Az ő közreműködését kérte akkor is,

⁸² Prot. Exped. 1733. nr. 642. p. 326.

⁸³ Ugyanott p. 942 és 1046.

⁸⁴ Prot. Exped. 1733. nr. 642. p. 1059.

⁸⁵ Prot. Exped. 1733. nr. 644. p. 2299. 1733 decemberéből.

⁸⁶ Prot. Reg. 1733. nr. 647. p. 547.

⁸⁷ 1733 márc. 18. Prot. Registr. nr. 647. p. 295.

⁸⁸ 1733 május 30-i utasítás. Prot. Registr. 1733. nr. 648. p. 669.

⁸⁹ Prot. Registr. 1733. nr. 648. p. 736.

⁹⁰ 1733 június 24-ről. Prot. Registr. 1733. nr. 648. p. 762.

⁹¹ I. Frigyes Vilmos 1732 május 6-i levele. Eredetije gróf Pálffy-család senior. levéltára, Pozsony, Arm. IX. lad. 1. fasc. 1. 1. fasc. 1.

⁹² I. Frigyes Vilmos 1732 június 19-i és aug. 19-i levelei. Eredetiben ugyanott.

amidőn Salomon Johanan, a király zsidó élelmezési biztosa, egy 6 láb és 2 hüvelyk magas embert hajtott fel a potsdami gárda számára, akinek kiszállíttatása azonban kérdéses volt.⁹³ A tábornagy teljesítette a király óhajtasát, sőt nem sokkal utóbb egy másik „szép rekrutát“ is szerzett neki,⁹⁴ s megígérte, hogy saját hatáskörén belül gondoskodni fog arról, hogy az egyes ezredek a már ismertetett körrendeletnek minél pontosabban megfeleljenek.⁹⁵ Hogy később mégis szigorúan kívánta alkalmazni a toborzások tárgyában kiadott rendeleteket, annak oka abban keresendő, hogy a toborzások terén súlyos visszaélések kaptak lábra, melyek rendszerré kezdtek válni. A porosz toborzók általában nem elégedtek meg a számukra engedélyezett mennyiséggel; ha az engedély egyszer már kezükben volt, annyi ujoncot toboroztak, amennyire alkalmuk nyílt. Ez akkor tűnt ki leginkább, mikor Besztercebányán 1733-ban elhalt Schönberg porosz hadbiztos, s akinek „hagyatékában“ 5 már felfogadott nagy embert találtak; a városi hatóság azokat egyelőre őrizet alá tétette, minthogy azonban a bécsi porosz követségi titkár állandóan sürgette kibocsátásukat és Berlinbe való szállíttatásukat, a magyar udvari kancellária nem akart nagyobb nehézségeket támasztani e kérdésben, de különösnek találta, s ennek kifejezést is adott, hogy akkor, amidőn az egész ország területéről 8, legfeljebb 10 ember kiszállítása volt csupán engedélyezve, Besztercebánya egyedül adta a kontingens felét; éppen azért javasolta, hogy ezen eset kapcsán kérdeztessék meg a helytartótanács, hogy eddig hány embert vittek ki Magyarországból a porosz király számára.⁹⁶

A helytartótanács jelentését nem ismerjük, de az eredmény felől aligha lehet kétségünk. Bécsben mindamellett nem vették túlságos tragikusan a dolgot; ha nyilvánosságra jutottak is a visszaélések, a haditanács óvakodott a kiadott rendeletek betű szerint való alkalmazásától és inkább arra törekedett, hogy a felmerülő eseteket lehetőleg mindkét fél megelégedésére intézze el. Ez az álláspont teszi érthetővé a komáromi toborzóközpontnak évekig tartó működését is.

III.

A komáromi vár másodparancsnoka, gróf Castelli Sándor ezredes, majd vezérőrnagy, 1732 óta vett részt fokozottabb

⁹³ I. Frigyes Vilmos 1732 június 11-i levele. Eredetiben u. o.

⁹⁴ I. Frigyes Vilmos 1732 augusztus 16-i levele. Eredetiben u. o.

⁹⁵ I. Frigyes Vilmos 1732 november 5-i levele. Eredetiben u. o.

⁹⁶ Orig. Refer. 1733. nr. 43. Országos Levéltár Kanc. osztály (Budapest).

mértékben a porosz toborzásokban; buzgalmaért a porosz király rendjellel tüntette ki,⁹⁷ ami Frigyes trónörökös (a későbbi II. Frigyes) szerint nagy kitüntetés volt, mert a király nem szívesen részesített ebben idegen állampolgárokat. Castelli nem annyira Frigyes Vilmos, hanem hanem főként a trónörökös részére toboroztatott, aki utóbb tudvalevőleg teljesen osztozott atyja szenvedélyében s óriási összegeket áldozott ilyen célokra.⁹⁸ Castelli 1732 őszén a porosz szolgálatban álló Salamon Izsák segítségével már több ujoncot szállíttatott ki Ruppinba,⁹⁹ a trónörökös másik zsidó biztosa, Joel pedig ugyancsak 1732 őszén újabb öt legényt csempészett át a határon Castelli segítségével, kettőt pedig lefoglalozott.¹⁰⁰ Úgy látszik, mindez símán, a hatóságoktól nem akadályoztatva ment végbe, ami a vállalkozó szellemű komáromi másodparancsnokot csak fokozottabb tevékenységre készítette. Castelli 1732 december 2-án már arról értesíthette a trónörököst, hogy újabb 10 ujonc vár elszállíttatásra, akiknek átvételére azután Frigyes haladéktalanul Komáromba küldte a szállítás bonyodalmaikat gyakorlatból jól ismerő Joelt,¹⁰¹ nem sokkal utóbb pedig Saldern kapitányt is Castelli mellé rendelte segítségül;¹⁰² hogy a toborzás valóban nekilendült, az is mutatja, hogy a trónörökös indítatva érezte magát arra, hogy Castellit saját arc-képével megajándékozza.¹⁰³

Castelli 1733-ban egyébként a haditanácstól is engedélyt kért arra, hogy Komárom vidékén négy embert fogadhasson fel a porosz trónörökös ruppini százada számára. Mikor azután az engedélyt elnyerte, azzal a kéréssel állott elő, hogy engedjék meg neki a szabad toborzás más magyarországi megyékben is, ami a helytartótanácsot rendkívül meglepte, mert a már megadott engedély, s a benyújtott újabb folyamodvány ellentétben állott az 1733 április 20-i királyi rendelettel, amely a toborzásokat, illetve a határon való átkeléshez szükséges útlevél kiállítását esetről-esetre királyi engedélyhez kötötte.¹⁰⁴

⁹⁷ I. Frigyes Vilmos 1732 május 24-i levele Castellihez. Eredetije gr. Keglevich-ltár. Orsz. levéltár.

⁹⁸ V. ö. Demeradt 1733 július 18-i jelentésével. Corr. Preussen. Bécsi Staatsarchiv.

⁹⁹ Frigyes 1732 okt. 27-i levele. Eredetije gr. Keglevich-ltár. Orsz. levéltár.

¹⁰⁰ Frigyes 1732 nov. 23-i levele. Eredetiben u. o.

¹⁰¹ Frigyes 1732 december 15-i levele. Eredetiben u. o.

¹⁰² Frigyes 1733 január 30-i és március 3-i levelei. Eredetiben u. o.

¹⁰³ Frigyes 1733 szeptember 30-i levele. Eredetiben u. o.

¹⁰⁴ A helytartótanács 1733 aug. 5-i felterjesztése. Mellékelve a haditanács 1733 jún. 24-én kelt engedélye és Castelli folyamodványa 1733 aug. 11-ről. Orsz. lt. Litterae cons. regii locumten. a. 1733. nr. 263.

A haditanács azonban, tekintettel a két udvar közt fennálló és a Bécs részéről féltve ápoltságos viszonyra,¹⁰⁵ szemtől-húnyt a komáromi másodparancsnok üzelmei felett, aki 1733 végén a porosz zsidó felhajtók közreműködésével szinte egész Felső-Magyarországra kiterjesztette tevékenységét. Maga Saldern kapitány is nagy elismeréssel adózott Castelli érdemeinek, a trónörökös sem késett hálás érzelmeinek meleg szavakban kifejezést adni, bár Frigyes örömét megrontották a zsidó felhajtók által elkövetett visszaélésekről vett hírek és az elszámolások körül tapasztalt visszaélések; figyelmeztette is Castellit, hogy a jövőben nekik semmit se előlegezzen, de ha azok ujoncokat szállítanak hozzá, csak fogadja fel azokat, s majd gondja lesz a költségek mielőbbi megtérítésére. Jellemző különben a trónörökös tájékozottságára az, hogy egyik levelében ő maga hívta fel Castelli figyelmét arra, hogy gróf Pálffy Miklós birtokában is van egy 6 láb és 1 hüvelyk magas ember, Tokaj környékén pedig egy 6 láb és 2 hüvelyk magas legény található, kiknek megszerzését fölötte kívánatosnak tartotta.¹⁰⁶

A toborzások általában, de főleg ha feltűnő példányok megszerzéséről volt szó, természetesen sok pénzbe kerültek a trónörökösnek. Frigyes nem is sajnálta a pénzt toborzóitól, de az adósságcsinálást gyűlölte, mert — s talán nem alaptalanul — visszaéléseket sejtett mögöttük. Mikor Castelli 1733 november 28-án arról értesítette, hogy Salamon Izsák 1763 rénes forinttal tartozik már neki, a trónörökös mindössze 763 forint megtérítését vállalta magára olyformán, hogy Hierschel Mayer bécsi megbízottja útján az összeget Castelli számára kiutaltatta; a fennmaradó 1000 forintot azonban Salamon Izsák atyjával fizettette meg,¹⁰⁷ annyival is inkább, mert — úgymond — maga is rájött arra, hogy ügynökei rászédtek. Joëlt különben rövidesen be is záratta, Castellinek pedig felhatalmazást adott arra, hogy szükség esetén Salamon Izsákkal szemben megfelelő módon eljárhasson.¹⁰⁸ Castelli ezzel szabad kezet nyert s a toborzások újult erővel megindultak. 1734 februáriusában újabb 4 ujoncot szállíttatott át a határon¹⁰⁹ Bürgl (Bergl) zsidó segítségével, akit toborzó-munkájában Castelli közbenjárására a budai katonai parancsnokság is támogatott. A februári szállítmány azonban erede-

¹⁰⁵ „Nachdeme dermahlen zwischen dem Römischen Kaiser und Königl. preussischen Hof eine sehr genaue Einverständniss und Freundschaft unterhalten wirdet“ etc. A haditanács 1733 június 24-i engedélye Castellinek. Orsz. ltár. id. helyen.

¹⁰⁶ Frigyes 1733 december 2-i levele Castellihez. U. o.

¹⁰⁷ 1733 december 12-i és dec. 25-i levelei. U. o.

¹⁰⁸ Frigyes 1733 december 17-i levele. U. o.

¹⁰⁹ Frigyes 1734 február 21-i levele. U. o.

tileg nagyobbnak ígérkezett. Bürgl ugyanis Vas megyében is szerencsét próbált s egy nagytermetű legényt akart kicsempészni a határon. Az eset Rosty alispán tudomására jutott, aki a zsidót azonnal lecsukatta s a legényt hazaengedte.¹¹⁰

Ez a kísérlet, mely a hivatalos fórumokat is foglalkoztatta, Castellit mégis nagyobb óvatosságra intette, aki belátta, hogy tanácsos lesz legalább a formai követelményeknek eleget tenni; innen van az, hogy 1734 márciusában külön feltérjesztésben kért engedélyt a haditanácstól 12, esetleg annál is több embernek toborzására a porosz király számára.¹¹¹ Az engedélyt el is nyerte, de azzal a kikötéssel, hogy Magyarország területéről lehetőleg ne szállítson ki embereket, s általában a toborzott ujoncok önként, s ne kényszernek engedve vállalkozzanak porosz szolgálatra.¹¹² Castelli azonban nem teljesítette a feltételeket; zsidó felhajtói sok visszaélést követtek el a toborzások alkalmával, sőt utóbb már Somogy vármegyében is erőszakoskodtak, úgy, hogy gróf Pálffy János kénytelen volt erről jelentést tenni a haditanácsnak,¹¹³ mely Castellit felelősségre vonta s a toborzások folytatását megtiltotta.¹¹⁴ S bár a komáromi másodparancsnok azzal védekezett, hogy neki semmi tudomása sem volt az emberei által elkövetett visszaélésekről, a haditanács hajthatatlan maradt s még azt sem engedte meg Castellinek, amit pedig ez különösen kért, hogy szerteküldött emberei legalább néhány embert fogadhasanak fel, hogy költségei megtérüljenek.¹¹⁵

A haditanács álláspontja teljesen indokolt volt, mert pl. a Castelli és a porosz trónörökös közt ezen idő alatt folyt levélváltás is azt mutatta, hogy a toborzás eredménye elérte az engedélyezett létszámot. Ebben a trónörökös két felhajtójának, Joëlnek és Salamon Izsáknak is volt részük, akikkel Frigyes a Castellinek adott engedély hírére új és pontos egyezséget kötött, hogy a jövőben több visszaélés ne legyen lehetséges.¹¹⁶ Erre annyival is inkább szükség volt, mert utóbb kint, hogy Frigyes emberei a már bevallott és kifizetett adós-

¹¹⁰ A magyar kancellária jelentése 1734 január és Castelli felelete 1734 febr. Prot. Expedit. 1734. nr. 652. p. 135—36 és 371. (Kriegsarchiv. HKR.) Litt. cons. locumten. 1734. nr. 18. (Orsz. ltár.)

¹¹¹ Prot. Expedit. 1734. nr. 652. p. 615.

¹¹² 1734 ápr. 16. Prot. Expedit. 1734. nr. 656. p. 568. A haditanács u. erről a magyar kancelláriát is értesítette. (1734 ápr. 16.) Prot. Exped. 1734. nr. 656. p. 639.

¹¹³ 1734 nov. Prot. Expedit. 1734. nr. 653. p. 1973.

¹¹⁴ 1734 nov. 20. Prot. Expedit. 1734. nr. p. 1605.

¹¹⁵ 1734 dec. 11. Prot. Expedit. 1734. nr. 658. p. 1701. (Kriegsarchiv. HKR.)

¹¹⁶ Frigyes 1734 június 10-i levele Castellihez. Gr. Keglevich-lt. Orsz. ltár.

ságokon kívül még 1200 forinttal tartoznak Castellinek, aki egyébiránt 1734 júliusában 4 ujoncot szállított ki Berlinbe a trónörökös, s kettőt a király számára.¹¹⁷ Ugyanazon év novemberében Joël és Salamon 6 embert fogadtak fel, ők legalább ennyit jelentettek be a trónörökösnek, aki nem vonakodott ugyan megtéríteni a megállapodás értelmében nekik járó díjakat, azonban a mult eseteken okulva, csak akkor volt hajlandó fizetni, ha Castelli igazolja, hogy a zsidók ott semmiféle adósságot nem csináltak.¹¹⁸ Frigyes gyanúját Castelli november 14-i jelentése teljes mértékben igazolta; a zsidók tényleg sok adósságot csináltak, de a trónörökös egyelőre nem tudott velük szemben eljárni, mert Joël és társa közben, állítólag adósságaik rendezése végett, ismét Komárom felé vették útjukat.¹¹⁹ Nemsokára azonban kitűnt, hogy miért volt oly sürgős a két zsidónak a mondott ürügy alatt a porosz területől mielőbb eltűnni. Castelli ugyanis november 27-én a porosz király környezetéből azt az értesítést nyerte, hogy Joël és Salamon a Castelli támogatásával megszerzett legénységet részint a trónörökösnek, részint más tábornokoknak szokták eladni a lehető legdrágábban; olyanformán, hogy a trónörököstől kapott átalányösszeget megfogadták a legénységet, de a vételárat nem vallották be, hanem az ujoncokat az általuk megszabott magasabb áron adták azután el Berlinben vagy Ruppinban; az értesítés szerint a porosz király látja belőlük a legkevesebbet, miért is Castelli sem számíthat a király részéről semmiféle elismerésre. Pedig a komáromi másodparancsnok 1734 őszén a király számára egy különösen szép példányt küldött, akit azonban a zsidók másnak adtak el; egy másik 6 láb magas ujoncát Rosen porosz kapitány útján akarta Potsdamba eljuttatni, a kapitány azonban századparancsnok lévén, az ujoncot magának tartotta meg.¹²⁰ Joëlék utóbb azzal védekeztek a trónörökös előtt, hogy a szóban forgó azzal embert ők saját pénzükön fogadták meg, s mindössze csak annyit voltak hajlandók beismerni, hogy a Rosentól átvett ujonc ára nincs kiegyenlítve;¹²¹ tekintve azonban, hogy december elején megérkeztek a már előbb bejelentett ujoncok, a trónörökös sem bolygatta tovább a dolgot.

Kétségtelen, hogy Castelli buzgólkodása sem volt önzetlen; a toborzások bizonyára nagy jövedelmet jelentettek neki, innen van az, hogy a haditanács 1734 december 11-i tiltó ren-

¹¹⁷ Frigyes 1734 július 21-i levele u. ahhoz. U. o.

¹¹⁸ Frigyes 1734 nov. 15-i levele u. ahhoz. U. o.

¹¹⁹ Frigyes 1734 november 26-i levele u. ahhoz. U. o.

¹²⁰ Schach v. Wittenau 1734 nov. 27-i levele u. ahhoz. U. o.

¹²¹ Frigyes 1734 december 19-i levele u. ahhoz. U. o.

delele ellenére sem szüntette meg összeköttetéseit Jo lékkel, hanem — egy újabb engedély alapján¹²² — tovább folytatta a toborzásokat; 1735 elején ismét 4 ujoncot szállíttatott ki Frigyes Vilmos számára, akit azonban az új szállítmány csak részben elégített ki, mert kettő közülük nem ütötte meg a mértéket.¹²³ 1735 áprilisában egy teljesen kifogástalan példánnyal kedveskedett a királynak;¹²⁴ s a sorozat kétségkívül folytatódott volna, ha a haditanács az 1735 február 2-i engedély szoros betartásához nem ragaszkodott volna. Ez az engedély ugyanis csak néhány emberről szólt, Castelli viszont az áprilisi szállítmánnyal tulajdonképpen túllépett a megengedett mértéken s ennek következtében a haditanács indokoltnak tartotta a toborzási engedély megvonását.¹²⁵ Castelli — eddigi szokásához híven — természetesen újból megkísérelte a meghosszabbítás kieszközölését, elsősorban anyagi érdekeire hivatkozva,¹²⁶ a haditanács azonban nem vonta vissza a tilalmat.¹²⁷ A sikertelenség azonban korántsem vette el Castelli bátorságát; 1735 szeptemberében ismét engedélyt kért a tanácstól 3—4 ember toborzására,¹²⁸ s az — bizonyára magas pártfogók, vagy talán a porosz udvar bécsi ágensének közbenjárására — még egyszer megadta a kívánt engedélyt, hangsúlyozva azonban, hogy ez az utolsó eset s hogy neki a jövőben semmi körülmények között sem fog újabb toborzási engedélyt adni.¹²⁹ Castelli mindamellettt nem vette komolyan a haditanács kijelentését; a toborzásokat a gyakorlatban eddig alkalmazott, bár nem éppen kifogástalan eszközök igénybevételével folytatta, úgy, hogy a tanács a további toborzásokat eltiltotta,¹³⁰ s az időközben komáromi parancsnokká előlépett Castellinek ez ügyben előterjesztett kérésére csupán az újabban felfogadott négy ujoncnak kiszállítását engedélyezte, de egyébként a tiltó rendeletet, gróf Pálffy János tájékoztatásai alapján, a maga részéről véglegesnek tekintette.¹³¹ Castelli a magyar

¹²² 1735 febr. 2. Prot. Expedit. 1735. nr. 666. p. 177. (Kriegsarchiv.)

¹²³ 1735 febr. 5-i levél u. ahhoz. Gr. Keglevich-Itár. Orsz. Itár.

¹²⁴ I. Frigyes Vilmos 1735 május 20-i levele Castelliihez. U. o.

¹²⁵ 1735 aug. 31. Prot. Expedit. 1735. nr. 668. p. 1401. (Kriegsarchiv.)

¹²⁶ 1735 aug. Prot. Expedit. 1735. nr. 663. p. 1542.

¹²⁷ 1735 aug. 31. Prot. Expedit. 1735. nr. 668. p. 1401.

¹²⁸ Prot. Expedit. 1735. nr. 663. p. 1752.

¹²⁹ 1735 szept. 21. Prot. Expedit. 1735. nr. 668. p. 1496.

¹³⁰ 1735 dec. 14. Prot. Expedit. 1735. nr. 669. p. 1896.

¹³¹ 1735 dec. 31. Prot. Expedit. 1735. nr. 669. p. 1984. Gr. Pálffy János befolyására l. Prot. Exp. 1735. nr. 669. p. 1893.

toborzások krónikájában ettől fogva valóban nem szerepelt többé.¹³²

Annál többet foglalkoztatták a magyar hatóságokat a porosz zsidó toborzók, köztük elsősorban Joël Sámuel Levin. Ez eleinte Castelli utasításai szerint járt el a toborzásokban; mikor azonban Castelli és Frigyes porosz trónörökös közt a függő tartozások kérdése miatt megszakadt az üzleti összeköttetés, sőt Castelli Saldern porosz kapitány toborzásait is igyekezett lehetőleg akadályozni,¹³³ Joël, kinek magának is volt elszámolni való ügylete a komáromi parancsnokkal,¹³⁴ a maga felelősségére kezdett toborozni Galgóc környékén. Gróf Erdődy György azonban elfogatta és lecsukatta, az esetről pedig jelentést tett a helytartótanácsnak, amely arra utasította a grófot, hogy a zsidót állíttassa úri szék elé, s ha az súlyosabb visszaélést bizonyítana Joëlre, haladéktalanul tegyen jelentést Pozsonyba. Gróf Erdődy az utasítás értelmében járt el; az úri szék azonban bírói eljárás útján megállapította, hogy Joël a szemérmetlenül űzött toborzáson kívül nem követett el büntetendő cselekményt, miért is a zsidót szabadrábra helyezte, de Galgóc környékéről kitiltotta. Joël a kihallgatás alkalmával azzal védekezett, hogy a toborzások tulajdonképeni irányítója Castelli komáromi parancsnok volt, az ő szerény feladata csupán a kiszállítandó legények megmérésére és kifizetésére szorítkozott; de bevallotta, hogy idáig mintegy 170 embert szállított ki Poroszországba; legutóbb Galgócon is sikerült egy szép szál legényt felfedeznie, akinek megszerzése végett egy galgóci embernek aranyórát is ígért, kísérlete azonban balul ütött ki.¹³⁵

A Joël által bevallott adat a kormányt mégis megdöbben-tette, mert utóvégre még sem lehetett közömbösen nézni a kiváló katonaanyagnak az országból való kiszállítatását. Az 1735 november 3-i királyi rendelet valóban szigorú korlátok közé szorította a toborzásokat, amennyiben kimondta, hogy a királynak, vagy a helytartótanácsnak esetről-esetre kiadandó engedélye, illetőleg az ez alapon kiállított útlevel nélkül tilos

¹³² A Keglevich-ltár iratai alapján írt *Bottka Tivadar*: Új Magyar Múzeum. X. évf. I. k. 169—77 ll. — Századok. 1882. 659—61. Mitteilungen des K. u. K. Kriegsarchivs. 1882. *Ballagi A.*: id. tan. 61. l.

¹³³ V. ö. Frigyes trónörökös 1735 okt. 16-i levelével. Gr. Keglevich-ltár. Orsz. ltár.

¹³⁴ Castelli 1735 aug. átirata a lipótvári parancsnokhoz. Prot. Expedít. 1735. nr. 663.

¹³⁵ A helytartótanács 1735 okt. 7-i fölterjesztése. Litt. cons. loc. a. 1735. nr. 433. Orsz. ltár.

bárkit is kiszállítani az ország területéről a legsúlyosabb következmények terhe alatt. A helytartótanács a rendeletet tudomásul vette s ezt valamennyi törvényhatósággal közölte is, de egyúttal rámutatott, hogy addig, míg az 1735 július 27-i rendelet érvényes, amely a nagy emberek kiszállítását a haditanács útleveleinek felmutatásától teszi függővé,¹³⁶ eredményt e téren nem lehet várni.¹³⁷ Ennek a felszólalásnak volt következménye az 1735 december 14-i rendelet, mely a katonai parancsnokságokat is arra utasítja, hogy császári engedély nélkül a porosz király számára való toborzások nem engedhetők meg.¹³⁸

A kiadott korlátozó rendeleteket nemcsak a komáromi toborzó központ napvilágra jutott visszaélései tették indokolttá, hanem általában az egész királyság területén rendszerré vált toborzások nagy méretei is. Az utóbbi évek alatt a komáromi mintára az ország különböző vidékein egymásután létesültek toborzó ügynökségek, részint porosz tisztek, részint a porosz udvartól fizetett, vagy valamiféle kitüntetésben részesített császári tisztek közvetlen és közvetett vezetése alatt, kiknek munkáját a bécsi porosz ügyvivők irányították. Erdélyben 1733 végén jelentek meg először a porosz toborzók,¹³⁹ akik 1735 folyamán szabályszerű engedéllyel több embert szállítottak ki Poroszországba;¹⁴⁰ figyelmük a császári kormányzat alatt álló ú. n. Kis-Oláhországra is kiterjedt, hol 1735 nyarán Krisbach Péter hat embert fogadott fel a porosz király számára.¹⁴¹ Egyidejűleg megpróbálkoztak a porosz toborzók a déli határvidékeken is; de míg Arad vidékén alig tudtak eredményt felmutatni,¹⁴² addig Belgrád környékén 1734 nyarán kilencen vállalkoztak porosz szolgálatra, akiket azonban Marulli lovassági tábornok, belgrádi parancsnok le tartóztatott,¹⁴³ s csak Kircheisen porosz ügyvivő közbelépésére bocsátott szabadon.¹⁴⁴ Szlavónia területén 1734 őszén két porosz toborzó próbált szerencsét, de minthogy adósságokat

¹³⁶ Prot. Expedit. 1735. nr. 668. p. 1238.

¹³⁷ Pozsony, 1735 nov. 8. Orsz. levéltár. Litterae cons. locumt. 1735.

¹³⁸ Prot. Expedit. 1735 nr. 669. p. 1889. (Kriegsarchiv.)

¹³⁹ Prot. Expedit. 1734. nr. 652. p. 60.

¹⁴⁰ Prot. Expedit. 1735. nr. 664. p. 1828 és 1910. Prot. Expedit. 1735. nr. 669. p. 1549.

¹⁴¹ Prot. Expedit. 1735. nr. 662. p. 178. Prot. Expedit. 1735. nr. 667. p. 1010.

¹⁴² 1735 aug. Prot. Expedit. 1735. nr. 669. p. 1521. Prot. Expedit. 1735. nr. 664. p. 1828. Prot. Expedit. 1735. nr. 669. p. 1549.

¹⁴³ 1734 szept. Prot. Expedit. 1734. nr. 653. p. 1687.

¹⁴⁴ Prot. Expedit. 1735. nr. 653. p. 1802.

csináltak, s úgy látszik, egyéb panaszok is merültek fel ellenük, gróf Khewenhüller katonai kormányzó őrizet alá tette őket.¹⁴⁵ Kétségtelenül a tőlük nyert felvilágosítások alapján kért 1735 nyarán Saldern porosz kapitány is engedélyt a haditanácstól arra, hogy Eszék körül nyolc embert fogadhasson fel;¹⁴⁶ hogy minő eredménnyel, nem ismeretes. Fiume a porosz toborzások történetében elsősorban átmeneti állomásul szolgált, mert az Olaszországban toborzott legénységet 1732 óta csaknem kivétel nélkül Fiumén keresztül szállították ki Poroszországba. De ugyancsak Fiume volt a főhadiszállásuk azon toborzóknak is, akik az osztrák tengerpart lakossága körében folytatták üzelveiket; hogy minő eszközökkel, arra világot vet a haditanácsnak 1735 július 30-i leirata, melyben felhívja az illetékes katonai parancsnokságok figyelmét arra, hogy állítólag csak porosz toborzópátensekkel ellátott porosz toborzótisztek Görz és Fiume környékén 36 tengerészkatont fogadtak fel a porosz király számára, amit természetesen nem lehet eltérni, miért is a toborzótisztek pátensei megvizsgálandók.¹⁴⁷

Nagyobb fontosságú toborzóközpont volt ezeknél a besztercebányai, hol — mint említettük — Schönberg porosz hadbiztos állandóan megtelepedett volt, s akinek szerepét 1733-ban történt elhalálása után Rückershausen porosz hadbiztos vette át. A császári hadbiztosoknak a haditanácshoz küldött jelentései mutatják, hogy az új porosz hadbiztos is teljesen úgy fogta fel feladatát, mint legtöbb toborzótársa, amennyiben a toborzási engedélyekben foglalt megállapítások figyelembevételével, teljesen önkényesen vezette a toborzásokat. Az egyik jelentés szerint 1735 áprilisában engedély nélkül 5 embert fogadott fel a porosz király számára;¹⁴⁸ a magyar udvari kancellária a vett értesítés alapján az itteni toborzásokat eltiltotta¹⁴⁹ ugyan, minthogy azonban kitünt, hogy az engedély a magyar helytartótanáctól származott,¹⁵⁰ amely Rückershausennek 8 ember toborzására adott engedélyt, de azzal a feltétellel, hogy a porosz szolgálatra jelentkező újoncok előzetesen gróf Pálffy Jánosnak bemutatandók,¹⁵¹ a porosz toborzásokat természetesen nem korlátozhatta. Nem

¹⁴⁵ Prot. Expedit. 1735. nr. 653. p. 2170.

¹⁴⁶ Prot. Expedit. 1735. nr. 668. p. 1360.

¹⁴⁷ Prot. Expedit. 1735. nr. 668. p. 1231.

¹⁴⁸ Möller császári hadbiztos jelentése 1735 ápr. Prot. Expedit. 1735. nr. 665. p. 735.

¹⁴⁹ Prot. Expedit. 1735. nr. 662. p. 736.

¹⁵⁰ 1735 április 12. Prot. Expedit. 1735. nr. 667. p. 594.

¹⁵¹ A magyar udv. kancellária 1735 június 2-i értesítése. Prot. Expedit. 1735. nr. 667. p. 1009.

sokkal utóbb azonban kiderült róla, hogy nem 8, hanem 16 embert szedett össze,¹⁵² akiket bizonyára sikerült is Berlinbe szállíttatnia, mert nincs adatunk arról, hogy akár a haditanács, akár valamely más hatóság közbelépett volna. Általában a legfőbb baj az volt, hogy az ellenőrző hatóságokban ritkán volt annyi lelki erő, hogy a porosz részről szívesen felkínált anyagi előnyöket visszautasították volna. Trenck ezredes, lőcsei katonai parancsnok 1735 decemberében pl. azt jelentette a haditanácsnak, hogy az ő távolléte alatt az ideiglenes ezredparancsnok, Paretti kapitány, egy Görz nevű porosz őrnagyot tiltott toborzáson érvén, az általa már felfogadott ujoncokat őrizet alá tette; az őrnagy azonban 100 aranyat és egy érdemkeresztet ajánlott fel neki az ujoncok szabadonbocsátatása fejében s ezzel nemcsak azt érte el, hogy emberei kiszabadultak, hanem azt is, hogy maga Paretti sietett kiállíttatni számukra az útleveleket.¹⁵³

Ha mindezen adatokhoz hozzávesszük a magánosoknak adott toborzási engedélyeket is, aminő volt újabban pl. Porcia Hannibal hercege 4,¹⁵⁴ Jetze porosz kapitányé 3,¹⁵⁵ gróf Pálffy Jánosé 5—6 emberről¹⁵⁶ stb., megértjük, hogy végre a bécsi udvar is megmozdult s igyekezett gátat vetni a szinte divatossá vált toborzások szertelenségeinek.

IV.

A kiadott rendeletek a toborzásokat egy időre valóban korlátozták; a magyar kancellária újabb felhívására¹⁵⁷ a katonai parancsnokságok is óvatosabban jártak el az itt-ott mutatkozó toborzókkal szemben s igyekeztek alkalmazkodni a rendeletekben foglalt utasításokhoz. La Roche eperjesi parancsnok pl. a városba érkező porosz hadbiztosnak csak akkor engedte meg a toborzásokat,¹⁵⁸ amikor az a haditanács engedélyét előtte felmutatta;¹⁵⁹ a porosz hadbiztos mellett azonban mások is végeztek toborzásokat, természetesen titokban, Eperjes vidékén a porosz király számára, de mikor La Roche ennek nyomára jött, a felfogadott ujonccal együtt

¹⁵² A császári hadbiztosok 1735 aug. jelentése. Prot. Expedit. 1735. nr. 663. p. 1491.

¹⁵³ Prot. Expedit. 1735. nr. 664. p. 2262 és 2300.

¹⁵⁴ Prot. Expedit. 1734. nr. 653. p. 1661.

¹⁵⁵ U. o. p. 1672.

¹⁵⁶ Prot. Expedit. 1735. nr. 661. p. 444.

¹⁵⁷ 1736 január. Prot. Expedit. 1736. nr. 672. p. 17.

¹⁵⁸ 1736 febr. Prot. Expedit. 1736. nr. 672. p. 195.

¹⁵⁹ 1736 febr. 4. Prot. Registr. 1736. nr. 677. p. 173.

a toborzók is eltűntek a környékről.¹⁶⁰ Gróf Wallis erdélyi katonai parancsnok is nagy körültekintéssel járt el az Erdélyben és a Kis-Oláhországhban működő porosz hadbiztossal szemben,¹⁶¹ akit nyolc ujonccal együtt csak a haditanács közvetlen utasítására engedett át a határon.¹⁶²

Ezen néhány adat azonban arról is tanuskodik, hogy a porosz toborzásoknak — legalább 1736 első felében — nálunk nem volt jelentőségük; a toborzások súlypontja ugyanis ezen idő alatt Olaszországra esett. Magyarország csak annyiban volt érdekelve, amennyiben az ujoncszállítmányokat nagyrészt Fiumén, Laibachon, Grácon és Bécsen keresztül irányították Berlin felé; Tirolon át jobbra az Észak-Olaszországban toborzott legénységet szállították ki Poroszországba.¹⁶³ Az olasz toborzásokat többnyire porosz szolgálatban álló dalmát származású tisztek bonyolították le. 1736-ban főként Franovics Pietro kapitány tevékenykedett, aki Nápoly környékéről szállított ujoncokat családotul Berlinbe, akiket azonban a fiumei katonai parancsnok köteles volt ellenőrizni.¹⁶⁴ Ugyancsak a fiumei parancsnok, ez idő szerint Bernetti, hatáskörébe tartozott a horvát széleken történő toborzásoknak ellenőrzése is, amire annyival is inkább szükség volt, mert ezt a területet igen szívesen keresték fel a porosz vállalkozók. 1736 márciusában egy Rehpach (Rebach, Reppach) nevű porosz toborzó üzelmei kerültek nyilvánosságra, akiről kiderült, hogy néhány társával együtt csupán porosz toborzópátensekkel volt ellátva. Bernetti ennek következtében Rehpachot elzáratta, a többieket pedig eltávolíttatta Fiume vidékéről;¹⁶⁵ nem sokkal utóbb azonban a belső-ausztriai katonai parancsnokság (I. Ö. Kriegstelle) utasítására kénytelen volt Rehpachot is szabadon bocsátani,¹⁶⁶ s bár a haditanács az említett parancsnokság intézkedését nem helyezte, ahhoz szükségből maga is hozzájárult.¹⁶⁷

A különböző helyeken mutatkozó visszaélések,¹⁶⁸ főleg

¹⁶⁰ A haditanács leirata 1736 ápr. 11. Prot. Registrat. 1736. nr. 678. p. 488.

¹⁶¹ 1736 május. Prot. Expedit. 1736. nr. 673. p. 855.

¹⁶² 1736 május 16. Prot. Registr. 1736. nr. 678. p. 674. Kircheisen kérése 1736 szept. Prot. Exped. 1736. nr. 674. p. 1802.

¹⁶³ 1736 febr. Prot. Expedit. 1736. nr. 672. p. 250.

¹⁶⁴ Prot. Expedit. 1736. nr. 672. p. 246., 268. Prot. Expedit. 1736. nr. 674. p. 1244., 1259. Prot. Registr. 1736. nr. 677. p. 192—193. Prot. Reg. 1736. nr. 679. p. 983.

¹⁶⁵ Prot. Expedit. 1736. nr. 672. p. 475.

¹⁶⁶ 1736 április. Prot. Expedit. 1736. nr. 673. p. 644.

¹⁶⁷ 1736 április 21. Prot. Registrat. 1736. nr. 678. p. 517.

¹⁶⁸ A fentiekén kívül Csehországban (Prot. Expedit. 1736. nr. 673. p. 499.), Luxemburgban. (Prot. Exp. 1736. nr. 673. p. 648.)

azonban a tényleges katonaságnak szökésre való rendszeres csábítása porosz toborzók részéről,¹⁶⁹ a haditanácsot arra készítették, hogy a toborzásokat kezdetben ugyan csupán csak Tirolban,¹⁷⁰ utóbb azonban a monarchia egész területén megtiltsa, illetőleg az összes katonai parancsnokságokat a legszigorúbban arra utasítsa, hogy azok kizárólag csak a haditanács engedélyével ellátott toborzók működését engedélyezzék.¹⁷¹ Kétségtelen azonban, hogy a haditanács, illetőleg az udvar nem bánt fukaron a toborzóengedélyek osztogatásával. 1736 júniusában pl. a császár báró Gottern porosz miniszter kérésére Cseh- és Morvaországban 20 nagy ember toborzására adott engedélyt, mindössze annyi kikötéssel, hogy a toborzásoknál feltétlenül kerülni kell minden visszaélést.¹⁷² Kircheisen porosz követségi titkárnak a Buccari vidékén, gróf Witt porosz őrnagynak általában a Magyarország területén¹⁷³ eszközlendő toborzásokra minden nehézség nélkül adtak engedélyt; az erdélyi katonai parancsnokot külön arra utasították Bécsből, hogy a porosz király számára Zeuner hadbiztos által felfogadott 8 ember kiszállíttatása elé ne gördítsen akadályokat,¹⁷⁴ Hanthó aradi parancsnokot viszont arra figyelmeztették, hogy az Arad környékén porosz szolgálatra toborzott ujoncokat előzetesen hallgattassa ki, s ha azok azt vallják, hogy önként vállalkoztak porosz szolgálatra, minden további eljárás nélkül megengedheti kiszállíttatásukat, csupán arra legyen gondja, hogy az engedélyezett szám betartassék.¹⁷⁵

A toborzóengedélyek ezen bőkezű osztogatása mindamellett nem vetett véget a visszaéléseknek. A porosz aranyak csábító ereje igen nagy volt, s mert azokat bőven adogatták, mindig akadtak vállalkozók. Besztercebánya és Lőcse környékén 1736 derekán egy titokban működő toborzóvállalatot leplezték le, melynek tagjai, Filiczky Simon és társai, összeköttetésben állottak Kircheisen porosz követségi titkárral; a lőcsei katonai parancsnok a társaságot azonnal elfogatta,¹⁷⁶ a

¹⁶⁹ 1736 febr. 29. Prot. Registr. 1736. nr. 677. p. 283.

¹⁷⁰ 1736 febr. 29. U. o. és 1736 március 12. Prot. Registr. 1736. nr. 678. p. 655.

¹⁷¹ 1736 június 10 és június 20. Prot. Registr. 1736. nr. 678. p. 849, 864.

¹⁷² 1736 jún. Prot. Expedit. 1736. nr. 673. p. 1016, 1134. Prot. Reg. 1736. nr. 678. p. 668., 785.

¹⁷³ Prot. Exp. 1736. nr. 674. p. 1232; Prot. Exped. 1736. nr. 675. p. 2186 és 2225; Prot. Reg. 1736. nr. 679. p. 937. Prot. Registr. 1736. nr. 680. p. 1607 és 1621. Prot. Reg. 1736. nr. 677. p. 391.

¹⁷⁴ Prot. Reg. 1736. nr. 679. p. 1343.

¹⁷⁵ Prot. Registr. 1736. nr. 680. p. 1460.

¹⁷⁶ 1736 július. Prot. Expedit. 1736. nr. 674. p. 1250.

toborzott ujoncokat pedig, akik között két lengyel is volt, egyelőre őrizet alá tétette.¹⁷⁷ A kihallgatás alkalmával kitűnt, hogy nemcsak Lőcse vidékén, hanem az ország területén egyebütt is folytak titokban toborzások;¹⁷⁸ a haditanács — talán példaadás kedvéért — a toborzók elzárását a maga részéről is helyeslőleg tudomásul vette, a két lengyelre vonatkozólag azonban akként intézkedett, hogy azokat megfelelő útlevelekkel ellátva, csak engedjék ki Poroszországba.¹⁷⁹ Filiczky és társai még 1736 novemberében is fogságban ültek; a haditanács legalább ez év november 10-én kelt leiratában megengedte Trenck ezredes lőcsei parancsnoknak, hogy Filiczkyék számára az ottani katonai élelmezési raktárból adathasson kenyeret.¹⁸⁰ Nem sokkal a lőcsei eset után Pozsonyból is érkeztek hírek toborzási visszaélésekről. A bécsi porosz követ ugyanis arra figyelmeztette a haditanácsot, hogy egy egyszer Bécsben, másszor Pozsonyban lakó Marcus Maier Deitz nevű zsidó titokban három embert akar Dessaubá ki-csempészni.¹⁸¹ A haditanács utasítására¹⁸² Lysander pozsonyi várparancsnok előzetes nyomozás után elfogatta De Gueis porosz hadnagyot, aki a porosz követ által felpanaszolt toborzásokban tényleg részt vett, a zsidót azonban nem tudta kézrekeríteni.¹⁸³ Ugyancsak Lysander jelentette 1736 októberében, hogy a Sopronban tartózkodó porosz hadbiztosnak szolgáját, aki egy, a porosz király számára felfogadott lengyel ujonccal Sopron felé tartott, egyelőre letartóztatta;¹⁸⁴ a lengyel csak hónapok mulva szabadult ki a fogságból, amidőn t. i. báró Meligni kapitány azzal a kéréssel fordult a haditanácshoz, hogy ezt a lengyelt egy ezredjebeli ujonccal kicserélhesse,¹⁸⁵ amihez a haditanács hozzájárult.¹⁸⁶

E szórványos adatok a visszaélések lényeges csökkenésére mutatnak, aminek oka bizonyára abban keresendő, hogy a haditanács erősen korlátozta a toborzó-pátensek engedélyezését, az ellenőrzést pedig megszigorította. Innen van az, hogy Bernetti fumei parancsnokot 1736 december 19-én arra uta-

¹⁷⁷ 1736 július. U. o. p. 1283.

¹⁷⁸ A lőcsei helyettes parancsnok 1736 aug. jelentése. Prot. Expedit. 1736. nr. 674. p. 1553.

¹⁷⁹ 1736 július 28 és aug. 15. Trenck ezredesnek. Prot. Registr. 1736. nr. 679. p. 1055 és p. 1146.

¹⁸⁰ Prot. Registr. 1736. nr. 680. p. 1563.

¹⁸¹ 1736 aug. Prot. Expedit. 1736. nr. 674. p. 1499.

¹⁸² 1736 aug. 20. Prot. Registr. 1736. nr. 679. p. 1171.

¹⁸³ Prot. Expedit. 1736. nr. 674. p. 1719., 1773.

¹⁸⁴ 1736 okt. Prot. Expedit. 1736. nr. 675. p. 2047 és 2232.

¹⁸⁵ 1737 március. Prot. Expedit. 1737. nr. 683. p. 718.

¹⁸⁶ 1737 márc. 20. Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 417.

sították, hogy a jövőben a haditanácstól engedélyezendő útleveleken ne csak a toborzott ujoncokat, hanem a kísérőket is névszerint tüntesse fel.¹⁸⁷ Bernetti utódának, Vukassovics kapitánynak pedig meghagyták, hogy az időközben porosz őrnaggyá előléptetett Franovicznak olaszországi ujoncszállítmányait minden egyes esetben szigorú ellenőrzés alá vegye Fiuméba való érkezésükkor a tekintetben, hogy van-e köztük császári alattvaló.¹⁸⁸ Midőn gróf Pálffy János tábornagy azt a kérelmet terjesztette a haditanács elé, hogy engedtesék meg neki is Magyarország területén 12—14 embernek felfogadása a porosz király számára,¹⁸⁹ a haditanács kijelentette, hogy nincs módjában megadni a kívánt engedélyt, mert Magyarország és Németország területén a porosz szolgálatra szánt nagy emberek toborzását báró Gottern intézi.¹⁹⁰

A bécsi udvar ezen intézkedése, mely a porosz toborzásokat úgyszólván báró Gottern monopóliumává tette, politikai tekintetek mellett bizonyára célszerűségi okokból, a porosz toborzások könnyebb nyilvántartása és ellenőrzése végett történhetett. Annyi tény, hogy a toborzások báró Gottern, illetőleg Kircheisen követségi titkár, utóbb tanácsos közvetlen irányítása mellett, de minden egyes esetben a haditanács engedélye alapján folytak le, többek közt kimutathatólag Eperjes körül, honnan 1737 folyamán 4 embert,¹⁹¹ Győrött, honnan ugyanakkor szintén 4 ujoncot,¹⁹² Belgrád vidékén, honnan két jelentkezőt,¹⁹³ Erdélyben Nagyszében környékén, honnan 5 legényt¹⁹⁴ szállítottak ki Poroszországba. A porosz udvarral szemben tanusított ezen előzékenységben a fentebb mondottakon kívül az is közrejátszhatott, hogy az 1737-ben kitört török háború hírére nagyszámú porosz tiszt jelentkezett a császári seregekben való önkéntes szolgálatra,¹⁹⁵ s a bécsi udvar bizonyára erre is tekintettel kívánt lenni, bár másrészt nem tudta leplezni abbéli aggodalmát, hogy vajjon a porosz

¹⁸⁷ Prot. Registr. 1736. nr. 680. p. 1714. V. ö. Bernetti 1737 januáriusi jelentésével. Prot. Expedit. 1737. nr. 683. p. 124.

¹⁸⁸ 1737 április. Prot. Expedit. 1737. nr. 684. p. 1141.

¹⁸⁹ 1737 március. Prot. Expedit. 1737. nr. 683. p. 669.

¹⁹⁰ „Es seie kein andere Werbung grosser Leuthen in Teutsch- und Hungarischen Landen vor den König in Preussen zugestatten, als welche durch Veranstaltung des Br. Gottern beschihet.“ 1737 március 6-ról. Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 345.

¹⁹¹ Prot. Expedit. 1737. nr. 683. p. 793.

¹⁹² Prot. Expedit. 1737. nr. 683. p. 803. Prot. Expedit. 1737. nr. 684. p. 1798.

¹⁹³ 1737 június. Prot. Expedit. 1737. nr. 684. p. 1726. Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 903.

¹⁹⁴ 1737 febr. Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 814.

¹⁹⁵ 1737 május 17. Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 786.

tisztek nem fogják-e az alkalmat titkos toborzásokra felhasználni? A haditanács ennek a megakadályozása végett arra utasította az ezredparancsnokságokat, hogy a porosz tiszteknek a hadsereg altisztjeivel és legénységével való érintkezést ne engedjék meg.¹⁹⁶ Hogy mégis mindezen szigorítások és fokozottabb ellenőrzési rendszabályok mellett is történtek visszaélések, az abból is megállapítható, hogy az itáliai osztrák tartományokban 1737 március 6-án az idegen uralkodók, köztük a porosz király számára való toborzásokat teljesen megszüntették.¹⁹⁷ A monarchia többi részeiben egyelőre a korábbi intézkedések maradtak érvényben. Az 1737 augusztusában Bécsben lefogott Holch porosz hadnagy és három társa által Erdélyben végzett tiltott toborzások,¹⁹⁸ a Varasd környékén elkövetett visszaélések,¹⁹⁹ főleg azonban a Karlóczy Péter-féle per alkalmával napfényre került botrányos üzemek miatt a rendelkezések megszigorítása általánossá lett.

A hosszasan húzódó Karlóczy-féle per, melynek tárgya és lefolyása már ismeretes előttünk,²⁰⁰ főleg abból a szempontból jelentős, mert bepillantást enged a toborzások körül elkövetett visszaélések rejtelmébe s abba a módszerbe, mellyel a toborzások gyakran, s talán legtöbbször történtek. Az egyik érdekelt fél, Cserevszky Gáspár pl. azt vallotta, hogy ő lengyel származású nemes ember, aki egy évig Mágócsy pestmegyei alispán szolgálatában állott; szolgálati éve letelte után egy Miklós nevű tabáni rác felkereste s állást ajánlott neki, mely évenként 100 forint fizetésből és napi 40 dénár élelmezési pénzből áll, teendője hajdúszolgálat volna egy pozsonyi mágnásnál, még pedig gróf Pálffy Jánosnál. A lengyel örömmel beleegyezett, mire a reá már várakozó kocsin egy Méhes János nevű pozsonyi kereskedő társaságában Pozsonyba utazott; itt a nyert utasítás szerint Lysander pozsonyi várkapitánynál jelentkezett, aki mindössze annyit kért tőle, hogy van-e kedve szolgálni? A lengyel igenlőleg válaszolt, természetesen abban a hiszében, hogy Magyarországon, és pedig gróf Pálffy Jánosnál teljesítendő szolgálatról van szó; arra egyáltalában nem gondolt, hogy az országon kívül s éppen Poroszországban szolgáljon. A várparancsnok erre elszállásoltatta, s ő csak itt értesült arról, hogy reá tulajdonképen

¹⁹⁶ Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 985.

¹⁹⁷ Prot. Registr. 1737. nr. 688. p. 335.

¹⁹⁸ Prot. Registr. 1737. nr. 690. p. 1337. A hadnagyot azonban szabadonbocsátották. U. o. p. 1395.

¹⁹⁹ 1737 szept. 14. Prot. Registrat. 1737. nr. 690. p. 1407.

²⁰⁰ *Illésy János*: Frigyes Vilmos porosz király számára magas emberek toborzása. Hadtört. Közlemények. VIII. 131 s köv. ll.

minő sors várakozik, mire azonnal kijelentette Méhesnek, hogy nem megy ki Poroszországba.²⁰¹ Karlóczy, a fővádltott pedig beismerte a zalamegyei törvényszék előtt, hol ügyét tárgyalták, hogy Zala és Somogy megyék területéről csupán 1733-ban 6 személyt szállított Bécsbe a porosz király számára,²⁰² mely szám azóta természetesen jelentékenyen emelkedett. Ezek alapján a megyei törvényszék, mint különben is csavargót, félévi sáncmunkára ítélte, melyet a győri várban kellett kitöltenie, s elrendelte, hogy büntetésének kitöltése után az ország területéről kitoloncoltassék.²⁰³

Bizonyára ez a nagy port felkavart per, mely több megyét is foglalkoztatott, volt a legközvetlenebb oka az 1737 decemberi királyi rendeletnek, mely a porosz toborzásokat általában eltiltotta s azokat kivételesen s csupán esetről-esetre adandó királyi engedélyhez kötötte.²⁰⁴ Ismerve azonban az előzményeket, szinte kétségtelennek tarthatjuk, hogy most is ismétlődött volna a kivételes engedélyeknek bőkezű osztogatása, mint a multban, az ismételten kiadott tiltó rendeletek után. Erre mutat legalább Lobkowitz herceg, erdélyi katonai parancsnoknak 1737 decemberi jelentése, mely szerint a báró Gottern számára korábban felfogadott 5 embernek elszállítása végett egy porosz hadnagy érkezett Nagyszebenbe, még pedig Kircheisen porosz követségi tanácsos által kiállított útlevellel;²⁰⁵ s a haditanács nem támasztott nehézségeket ez ügyben, mindössze arra figyelmeztette a katonai parancsnokot, hogy az engedélyezett mennyiséget gondosan ellenőrizni köteles.²⁰⁶ Ez a szállítmány Alsó-Ausztrián át igyekezett Berlin felé, az osztrák hatóságok azonban azt Bécsben feltartóztatták a járványokra való hivatkozással,²⁰⁷ s csak az osztrák kancellária utasítására engedték útnak.²⁰⁸ Úgy látszik, hogy az Erdélyből

²⁰¹ Orsz. levéltár. Litt. cons. locumtenent. 1736. nr. 111. Mellélve az 1737 január 16-án kelt vallomás másolata.

²⁰² Orsz. levéltár. Litt. cons. locumtenent. 1737. nr. 297. melléklet.

²⁰³ „Suo mediante, siquidem praefatus Petrus Karlóczy ex ratione illa, quod plures eiusmodi procerioris staturae personas se conduxisse et e regno eduxisse revelasset, sicque benignis M. V. Sacrae mandatis per regnum publicatis contravenire praesumpsisset, judicialiter condemnatus haberetur, ut in captivitate praesidii Jaurinensis per medium annum labores dietim perficere teneatur, hoc vero evoluta e Regno proseribatur.“ 1737 szept. 2. Orsz. levéltár. Litt. cons. locumtenentialis. 1737. nr. 421.

²⁰⁴ Prot. Registr. 1737. nr. 686. p. 3559. (Kriegsarchiv.)

²⁰⁵ Prot. Expedit. 1737. nr. 686. p. 3365.

²⁰⁶ 1737 szeptember 23. Prot. Reg. 1737. nr. 691. p. 1936.

²⁰⁷ 1739 febr. Prot. Expedit. 1739. nr. 704. p. 587.

érkező szállítmánnyal Berlinben meg voltak elégedve, mert egymásután tűntek fel Erdélyben porosz toborzók, akik császári engedély nélkül dolgoztak; az erdélyi kancellária ez alapon kérdést is intézett a haditanácshoz, hogy vajjon a korábban kiadott tiltó rendeletek érvényesek-e még?²⁰⁹ A haditanács természetesen kijelentette, hogy változás e tekintetben nincs, a jelen esetben mindössze 1—2 ember kiszállításáról van szó,²¹⁰ kiknek felfogadását és elszállítását Lobkowitz herceg engedélyezte is.²¹¹ Ez az utolsó ismert adat a Magyarország területén I. Frigyes Vilmos korában történt porosz toborzásokról.

Általában véve azonban a folyó török háború, s talán még inkább a kitört járványok miatt a toborzások lassankint csaknem teljesen megszűntek. Éppen csak Fiume és Zengg vidékén 4—5 ember,²¹² Buda környékéről 3 ujonc,²¹³ Buccari mellől 2 legény²¹⁴ kiszállítására történt engedély 1738—39-ben a haditanács részéről, mely így abba a helyzetbe jutott, hogy az esetleg felmerülő visszaéléseket jobban ellenőrizhette és büntethette. A Győrött sáncmunkára fogott két porosz őrmesternek,²¹⁵ nemkülönben az Égerben (Csehország) letartóztatott állítólagos porosz altisztnek²¹⁶ fogsága legalább ezt igazolja. Ez utóbbit, s később kézrekerült társát még 1740-ben is börtönben őrizték;²¹⁷ a győri foglyokat 1740 nyarán Komárom várába szállították ugyancsak sáncmunkára,²¹⁸ s csak a bécsi porosz követ közbenjárására bocsátották őket végre szabadon.²¹⁹ Hónapokat töltött a pozsonyi vár börtönében az a nagytermetű legény is, akit egy bécsi pékmester közvetítése mellett a korábbi toborzásokból már ismert Joël fia, a több-

²⁰⁸ 1739 március. Prot. Expedit. 1739. nr. 705. p. 1057. A haditanács az osztrák kancelláriának 1739 febr. 22. Prot. Registr. 1739. nr. 710. p. 388.

²⁰⁹ 1739 május. Prot. Expedit. 1739. nr. 706. p. 1590.

²¹⁰ 1739 május 13. Prot. Registrat. 1739. nr. 711. p. 1055.

²¹¹ 1739 június. Prot. Expedit. 1739. nr. 706. p. 1941 és 1739 szept. Prot. Expedit. 1739. nr. 707. p. 2676.

²¹² 1738 nov. Prot. Expedit. 1738. nr. 697. p. 2904.

²¹³ 1738 május 21. Prot. Reg. 1738. nr. 700. p. 1097.

²¹⁴ 1738 jun. 25. Prot. Registr. 1738. nr. 700. p. 1264.

²¹⁵ Prot. Expedit. 1738. nr. 695. p. 1803 és p. 1853.

²¹⁶ Prot. Expedit. 1738. nr. 697. p. 2905. Prot. Registrat. 1738. nr. 701. p. 2234—5.

²¹⁷ 1740 jún. 14. Prot. Registr. 1740. nr. 723. p. 65.

²¹⁸ Prot. Expedit. 1740. nr. 718. p. 1796.

²¹⁹ Prot. Expedit. 1740. nr. 718. p. 1796. Prot. Registr. 1740. nr. 724. p. 955.

nyire Pozsonyban lakó Sámuel fogadott fel, de akit csavargás címén tartóztattak le.²²⁰ Későbbi sorsát nem ismerjük.

Az 1740 nyarán kitört örökösödési háború a nagy emberek toborzását egyszersmindenkorra megszüntette Magyarországbán.

V.

Nagy Frigyes levelei gróf Castellihez. 1732—1735.

1.

Ruppin, 1732 október 27.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Der Herr Graf haben mir in ihren Schreiben so viele Versicherungen gegeben, sich meiner dortigen Werbung möglichst anzunehmen, dass ich nicht umhin kann vor sotahnes erbiehten und die meinen Werbern bereits geleistete assistance ihnen sehr verbunden zu seyn. Da auch der Jude Isaac Salomon mir hinterbracht, dass ausser denen bereits abgegangenen Recruten daselbst noch 4 vorhanden: so ersuche den Herrn Graffen, mir die Gefälligkeit zu erweisen und selbige von da bis Croshen ebenfals escortiren zu lassen, woselbst sie sich nur beym commandirenden Offizier melden und anzeigen dürfen, dass sie vor mein Regiment angeworben worden. Vor den mir hierunter zu erzeigenden Gefallen werde schon erkäntlich seyn und mir wegen des Ritter-ordens alle Mühe geben, obgleich woll weiss, dass der König ihn nicht leicht an Auswärtige zu vergeben pfleget, es wäre denn, dass sie sich durch Anwerbung grosser Leute sonderlich distinguiret. Übrigens versichere stets zu seyn

Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Frederic.

Ruppin, den 27-ten Octobris 1732.

Eredetije gr. Keglevich-ltár. (Orsz. levéltár.)

2.

Ruppin, 1732 november 23.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Aus des Herren Grafen Schreiben von 11-ten dieses habe mit Vergnügen ersehen, dass die Juden 5 Recruten vor mich

²²⁰ ORSZ levéltár. Litt. cons. locumten. 1739. nr. 572. 573. a mel-
lékletekkel.

abgeliefert und sie ebenfalls 2 Mann vor mich engagieren lassen, wofür denn nicht umhin kann ihnen höchst verbunden zu seyn. Mein commissarius Joel wird nächstens daselbst wieder eintreffen und die Leute in Empfang nehmen, durch alles, was etwan vorgeschossen, richtig bezahlen. Übrigens hege das Vertrauen, der Herr Graf werden die Gutheit haben und sich meiner dortigen Werbung fernerhin in etwas annehmen, ich werde dafür mich allemahlen erkäntlich erzeigen und bey aller Gelegenheit seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 23-ten Nov. 1732.

Külön borítékon: A'Monsieur le Major-General Comte de Castell à Comorn. (Zárópecsét.)
Eredetije u. o.

3.

Ruppin, 1732. dec. 15.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Des Herrn Grafen untern 2-ten dieses an mich abgelassenes Schreiben habe woll erhalten und daraus mit Vergnügen ersehen, dass daselbst schon 10 Recruten vorhanden; zu deren Abholung meinen Commissarium Joel bereits vor einigen Tagen von hier abgeschicket und glaube, dass er nächstens dorten eintreffen wird. Übrigens bin dem Herrn Grafen vor die sich bis hieher gegebene viele Mühe gar sehr obligiret und versichere, dass keine Gelegenheit vorbeý lassen werde mich durch Leistung würeklicher Gefälligkeiten dafür danckbahr zu erzeigen und stets zu seyn des Herrn Grafen

besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich

Ruppin, den 15-ten Dec. 1732.

Külön borítékon: A'Monsieur le Major-General Comte de Castell à Comorn. (Zárópecsét.)
Eredetije u. o.

4.

Ruppin, 1733 január 30.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Überbringern dieses meinen Capitaine v. Saldern überschieke in der Absicht, dass er meine dortige Werbung mit

respiciren und einige grosse Leute zu engagiren suchen soll. Weil ich nun völlig versichert bin, dass des Herrn Grafen assistence ihm hierinnen sonderlich zustatten kommen kann, so ersuche sie hiedurch gar sehr mir die besondern Gefälligkeit zu erweisen und diesen meinen Officier ihren Beystand spühren zu lassen, welches mir nicht allein zum besondern Vergnügen gereichen wird, sondern ich werde auch Gelegenheit suchen dem Herrn Grafen meine Erkäntlichkeit würcklich zu erkennen zu geben und in allen Fällen seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 30-ten Jan. 1733.

Külön borítékön: A'Monsieur le Major-General Comte de Castell à Comorn. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

5.

Ruppin, 1733 március 3.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Dem Herrn Grafen bin vor die meinen Capitaine v. Saldern in der Werbung versprochene assistence innigst verbunden und versichere, dass es mir zum ausnehmenden Vergnügen gereichen wird, wenn ihnen vor alle übernommene Mühe meine Erkäntlichkeit zu temoigniren die angenehme Gelegenheit erhalten werde und werde ich niemahlen ermangeln durch würckliche Proben ihnen die Versicherung zu geben, dass ich beständig bin des

Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 3-ten Mart. 1733.

Külön borítékön: A'Monsieur le Major-General Comte de Castell à Comorn. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

6.

Wusterhausen, 1733 szept. 30.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Aus des Herrn Grafen an mich abgelassenen Schreiben habe mit grossen Vergnügen ersehen, dass meine dortige Wer-

bung ziemlich von statten gehet und kann ich nicht umhin ihnen vor die dessfalls übernommene viele Mühe hiedurch schuldigen Dank abzustatten. Anbey überschicke dem Herrn Graffen mein Portrait und versichere, dass ich keine Gelegenheit vorbey lassen werde, ihnen durch Leistung angenehmer Gefälligkeiten meine Erkäntlichkeit zu beweisen und zu zeigen, wie ich beständig sey des

Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Wusterhausen, den 30-ten Sept. 1733.

Külön borítékön: Szokott címzés gr. Castellinek Komáromba. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

7.

Berlin, 1733. december 2.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Es hat mein Capitaine v. Saldern die Recruten glücklich zum Regiment gebracht und da derselbe mir die Versicherung gegeben, dass der Herr Graf sich dessfalls so viel Mühe gegeben, dass wenn solches nicht geschehen, es nimmer dahin gekommen seyn würde, dass die Leute angenommen und transportiret wären. So kann nicht umhin dem Herrn Grafen für die mir hierunter erwiesene besondere Gefälligkeit schuldigsten Dank abzustatten, wünschende Gelegenheit zu haben, dieserhalb meine Erkäntlichkeit zu Tage zu legen. Wann aber die Juden bey dieser Werbung allerhand Räncke gebraucht und mich auf verschiedene Art ums Geld gebracht, so bin nicht gewilliget sotahnes negotium durch sie continuiren zu lassen, woran hiedurch dem Herrn Grafen Nachricht geben und bitten wollen, ihnen ferner nicht das geringste vorzuschien. Solten sie aber immittelst noch einige Leute ablieffern, so ersuche sie, selbige anzunehmen und es mir wissen zu lassen. Wie denn nicht weniger den Herrn Graffen gar sehr bitte, mich doch zu den Kerl von 6 Fuss 1 Zoll, so der Graf Nicolaus Pálffy haben soll, ingleichen zu dem von 6 Fuss 2 Zoll, welcher über Tockay sich aufhält, zu verschaffen. Hiedurch werden der Herr Graf mich nicht allein höchstens obligiren, sondern ich werde auch den dessfalls gethanenen Vorschuss mit allen Dank restituiren und bey

aller Gelegenheit mir ein plaisir daraus machen zu erweisen,
wie ich sey

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Berlin, den 2-ten Dec. 1733.

Külön boríték: Szokott címzés gr. Castellinek Komáromba. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

8.

Ruppin, 1733 december 12.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Aus des Herrn Grafen untern 28-ten Novembris an mich abgelassenen Schreiben habe ersehen, dass meine Werber, ohngeachtet ich ihnen eine ziemliche Summe Geldes von Zeit zu Zeit zahlen lassen, demnach dorten Schulden gemacht. Was nun die 1000 Rhfl. betrifft, so habe des Isaac Salomons Vater beordret selbige zu bezahlen, wegen derer übrigen 763 Gulden aber habe bereits an den Kayserlichen Factor Mayer Hirschel nach Wien geschrieben, das er sie abführen soll. Übrigens sind der Herr Graf mit mir darinnen von einerley Meinung, dass die Juden allerhand Räncke und Leichtfertigkeiten gebraucht und mich um viel Geld gebracht, wie sie aus meinen letztern werden ersehen haben. Sonst ist es mir lieb zu vernehmen gewesen, dass wiederum 3 Recruten abgeliefert worden und ersuche ich den Herrn Grafen gar sehr sie solange dazu behalten, biss noch ein Stück 3. dazu gekommen und sie sodann escortiren zu lassen. Es hat mir der Printz Alexander aus Belgrad ein paar Mann geben wollen; wolten nun der Herr Graf sich dieserhalb erkundigen, so würden sie mich dadurch sehr obligiren und könnte es sodann ein Transport werden. Den Vorschuss will gerne erstatten und damit die dortige Werbung beschliessen. Wann ich sonsten den Herrn Grafen einige angenehme Gefälligkeiten zu erweisen im Stande bin, so wird mir ein besonderes Vergnügen daraus erwachsen und ich werde bey aller Gelegenheit zeigen, wie ich sey des

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 12-ten Dec. 1733.

Külön boríték: A'Monsieur le Major-General Comte de Castell à Commorn. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

9.

Ruppin, 1733 dec. 17.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Aus des Herrn Grafen untern 5-ten dieses an mich abgelassenen Schreiben habe des mehrern ersehen, wie sie mit dem Isaac Salomon gar nicht zufrieden sind, welches mich um so weniger befremdet, als ich selbst mit meinen eigenen Schaden erfahren müssen, dass er mich auf verschiedene Art betrogen und das Geld in seinen Nutzen verwendet, wodurch ich denn, wie der Herr Graf aus meinen vorigen werden ersehen haben, genöthiget werden, die gantze Werbung aufzuheben. Solte nun gedachter Isaac Salomon dorten des Dinges zu viel machen, so stehet dem Herrn Grafen frey, ihn beym Kopf nehmen zu lassen. Was den Joel betrifft, so habe selbigen bereit das Arrests wieder erlassen. Im übrigen beziehe mich auf mein voriges und versichere, dass es mir höchst angenehm seyen wird dem Herrn Grafen einige Gefälligkeiten zu erweisen und in der That zu zeigen, wie ich sey des Herrn Grafen

besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 17-ten Dec. 1733.

Külső borítékön: Szokott címzés gr. Castellinek Komáromba. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

10.

Berlin, 1733 december 25.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Dem Herrn Grafen kann nicht genugsahm danken vor die viele Mühe, welche sie sich bisshero in meiner Werbung geben wollen und wünsche ich nichts mehr, als nur Gelegenheit zu haben, dafür erkäntlich zu seyn. Wie denn der Herr Graf versichert seyn können, dass ich mich sotaher Gefallensleistungen zu aller Zeit dankbahrlich erinnern werde. Anbey ersuche sie die 3 Mann und den Wein nur herunter zu schicken und sich denn ferner meiner Werbung halber keine Mühe zu machen. Wegen der annoch restirenden 1000 Rhfl. habe dem Juden bereits die nachdrückliche ordre gegeben, dass er selbige fordersatzamst abführen solle. Kann ich übrigens

dem Herrn Grafen einige angenehme Gefälligkeiten erweisen, so werde mich jederzeit dazu willig finden lassen und beständig seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Berlin, den 25-ten Dec. 1733.

Külső boríték: Szokott címzés gr. Castellinek Komáromba. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

11.

Ruppin, 1734 febr. 21.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Des Herrn Grafen untern 8-ten dieses an mich abgelassenes Schreiben habe das Vergnügen gehabt wohl zu erhalten. Wie nur aus demselben des mehrern ersehen, wasmassen der eine Recrutl an die Pressburger Stadthalterey wieder extradiret werden müssen und der Herr Graf die übrige 4 Mann biss Grüneberg escortiren zu lassen sich offeriren, so bin ihnen vor sotahne Gefälligkeit nicht allein gar sehr obligiret, sondern ich werde auch diesen Tagen einen Officier dahin abschicken um die Leute und den Wein daselbst in Empfang zu nehmen. Wie ich dann gleicher gestalt alles dasjenige, was der Herr Graf dessfalls vorgeschossen, danckbahrlich zu ersetzen nicht ermangeln werde, versichernde, dass mir ein ganz besonderes Vergnügen daraus erwachsen wird, dem Herrn Grafen vor alle bissher übernommene Mühwaltungen bey aller Gelegenheit meine Erkäntlichkeit zu beweisen und in der That zu zeigen, wie ich beständig seyn werde des Herrn Grafen

besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 21-ten Febr. 1734.

Külön boríték: Szokott címzés gr. Castellinek Komáromba. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

12.

Ruppin, 1734 június 10.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Dem Herrn Grafen habe ich hiedurch notificirn wollen, dass ich mit dem Joel und Isaac Salomon der Werbung halber aufs neue einen ordentlichen Contract geschlossen, damit in

Zukunftt alle Unordnungen vermieden werden. Wann ich nun ohne des Herrn Grafen Assistence keinen sonderlichen Fortgang in der Werbung versprechen kann, so ersuche sie gar sehr, sich doch ferner meiner Werbung in etwas anzunehmen und zu glauben, dass ich mir jederzeit ein plaisir daraus machen werde, dem Herrn Grafen einige Gefälligkeiten zu erweisen, der ich zu seyn versichere

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 10-ten Junii, 1734.

Külön borítékon: Szokott címzés gr. Castellinek Komáromba. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

13.

Wiesenthal, 1734 július 21.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Des Herrn Grafen untern 3-ten dieses an mich abgelassenes Schreiben ist mir richtig eingeliefert worden und bin ich ihnen für den zur Campagne mir abgestatteten Wunsch gar sehr obligiret. Was aber die noch restirende 1200 fl. betrifft, so habe ich ja die letzte 4 Mann nach der vom Feldwebel in Grüneberg übergebenen Specification theils baar, theils per Assignation bezahlen lassen. Wegen derer 2 Leute aber, so vor dem Könige angeworben gewesen, würde leicht Richtigkeit zu treffen seyn, indem sie sehr klein, folglich leicht viel gelten können; allenfalls, wenn sie zu theuer, bin ich erbötig, selbige wieder abzutreten. Weiss ich also nicht, woher sotahne 1200 Fl. rühren, vermuhete aber nicht ungegründet, dass es eine Schuld von denen Juden, welche ich gleichwohl abgefunden seyn werde und um so weniger kann mir zugemuhtet werden solche Part zu bezahlen. Anbey ersuche den Herrn Grafen, mir die Gefälligkeit zu erweisen und dafür zu sorgen, dass ich von der Sorte jungen Ungarschen Wein, von welcher sie dem Hertzoge von Bevern untern 3-ten Julii geschicket, 12 Anthal bekommen möge und zwar von dem, welcher dieses Jahr gewonnen wird. Solches wird mir zum besonderen Vergnügen gereichen und ich versichere unausgesetzt zu seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Im Lager bey Wiesenthal, den 21-ten Julii 1734.

Alul: An den Herrn Generalmajor Grafen von Castell.

Külső borítékon: Szokott címzés.

Eredetije u. o.

14.

Berlin, 1734 nov. 15.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Es sind die beyde Juden Joel und Isaac Salomon hieselbst angekommen und geben vor, dass 6 Mann, so sie angeworben, unterwegs wären; wann nun den also seyn solte, so habe ehe ihnen das, was ihnen laut Contracts für jeden Kerl zu bezahlen ist, auszahlen lassen, zuförderst den Herrn Grafen ersuchen wollen, mir doch mit nächsten zu melden, ob sie auch dorten auf meinen Nahmen von neuen Schulden gemacht, damit ich ihnen bey der Bezahlung der Leute solches decourtiren und dem Herrn Grafen zu schicken könne. Ich erwarte baldige Antwort und versichere zu seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Berlin, den 15-ten Novembris, 1734.

Alul: An den Herrn General-Major Grafen von Castell.*Külső boríték:* Szokott címzés.

Eredetije u. o.

15.

Ruppin, 1734 november 26.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Des Herrn Grafen untern 14-ten Junius an mich abgelaßenes Schreiben habe ich wohl erhalten und daraus ersehen, dass die Juden abermahls daselbst viele Schulden gemacht, welches ich gleich bey ihrer Ankunft vermuhet und deshalb dem Herrn Grafen davon Part gegeben. Mittler weile der Joel die Reise nach Commorn wieder angetreten, um seinen Vorgeben nach die Schulden abzuführen; wenn es aber von ihm nicht bewerkstelliget werden solte, so werde nicht ermangeln, ihnen das Geld für die Leute zurück zu behalten und im Falle es nicht zureichen möchte, sie in Berlin arretiren zu lassen. Für die 4 Fässchen Wein bin ich dem Herrn Grafen sehr obligiret und werde die Bezahlung ebenmässig verfügen, der ich verbleibe des Herrn Grafen

besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 26-ten Novembris, 1734.

Alul: An den Herrn General-Major Grafen v. Castell.*Külső boríték:* Szokott címzés.

Eredetije u. o.

16.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Dem Herrn Grafen habe ich hiedurch melden wollen, dass die Recruten richtig angelanget sind. Nun geben die Juden vor, wollen auch durch attestata verificiren, dass der Kerl, welchem sie dem Könige zudedacht, auf ihre Kosten angeworben und transportiret worden, wesshalb ich denselben hier behalten habe. Eine gleiche Bewandniss soll es mit demjenigen 6 fussigen Kerl, welcher der Herr Graf dem Capitaine v. Rose verkauffet, ihren Vorgeben nach haben und bleiben die Juden dabey, dass sie ihnen noch 830 Fl. 34 Kr. schuldig blieben, wie sie aus beyliegender Rechnung ersehen werden, welches sie gleichwohl zu Tilgung derer andern Schulden anwenden könnten, und ohngeachtet ihnen alle verlohrene Kosten angeschlagen würden, liessen der Herr Graf ihnen nicht die angeworbene Leute, sondern disponireten davon nach eigenen Gefallen. In wie weit nun dieses ihr Angaben gegründet sey, darüber erwarte ich einige Nachricht und versichere zu seyn des Herrn Grafen

besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 19-ten Dec. 1734.

P. S. Für den überschickten Wein bin ich dem Herrn Grafen sehr obligiret und bitte mir nächstens zu melden, ob ihnen die Juden noch schuldig sind und wie viel, weil ich ihnen nicht eher die restirende 500 Rfl. auszahlen lassen werde.

Külső borítékön: Szokott címzés gr. Castellinek. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

17.

Potsdam, 1735 január 19.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Aus des Herrn Grafen untern 8-ten Junius an mich abgelassenen Schreiben und denen Beylagen habe ich des mehreren ersehen, wie derer Juden Vorgeben auf nicht, als lauter Unwahrheiten hinaus läuft und ersuche den Herrn Grafen mir zu melden, wie viel vor dem Recruten Hans Georg Pieshel bezahlet werden müsse; die Juden sind beyde wieder nach Ungarn gegangen und vermuchte ich, dass es in der Absicht geschehen, wegen der noch rückständigen Schulden Richtigkeit zu treffen. Ich offerire mich übrigen zu Erweisung an-

genehmer Gefälligkeiten und versichere zu seyn des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund

Friderich.

Potsdam, den 19-ten Januarii 1735.

Alul: An den General-Major Gr. v. Castell.

Külső borítékon: Szokott címzés. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

18.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Ich habe des Herrn Grafen Schreiben von 29-ten Januarii nebst denen angeschlossenen Piecen erhalten und daraus ersehen, in wie weit der Jude Joel zur Justification seiner Rechnung angehalten worden. Wann mir nun gedachter Joel zu gleicher Zeit ein copeyliches Attestatum, dass der Pishel für mich angeworben worden, zugeschicket, so habe ich dem Herrn Grafen solches hiebey communiciren und vernehmen wollen, ob sie dawieder etwas einzuwenden haben; wie ich denn gleichergestalt baldige Nachricht erwarte, ob ich dasjenige, was die Juden annoch von mir zu fordern haben, und welches sich ohngefahr auf 500 Rhfl. belauffen wird, dem Herrn Grafen, oder denen Juden auszahlen lassen könne, damit diese Sache einmahl ihre Endschaft erreiche. In Erwartung dessen versichere zu seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Ruppin, den 11-ten Febr. 1735.

Alul: An den Herrn General-Major Grafen v. Castell.
Külön borítékon szokott címzés.

Eredetije u. o.

19.

Berlin, 1735 március 1.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Auf des Herrn Grafen untern 15-ten Februarii an mich abgelassenen Schreiben habe ich hiedurch in Antwort melden wollen, dass ich dasjenige, welches ich denen Juden noch schuldig bin und so sich ohngefahr an 500 Rhfl. betragen wird, dem Herrn Grafen bezahlen lassen werde und mögen sie sich nachmahls darüber vergleichen. Was den Pishel

betrifft, so erwarte ich zuförderst wegen des von denen Juden beygebrachten attestati ihre Erklärung und versichere zu seyn des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Berlin, den 1-ten Martii 1735.

Alul: An den Herrn General-Major Grafen v. Castell.
Külön borítékon szokott címzés.
Eredetije u. o.

20.

Berlin, 1735 március 15.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Auf des Herrn Grafen untern 1-ten huius an mich abgelassenen Schreiben melde ich hiedurch in Antwort, dass ich dasjenige, was ich denen Juden noch schuldig bin, entweder dem Herrn Grafen, oder einer dritten Person auszahlen will, damit die dortige Schulden dadurch, so weit solches zureichen wird, getilget werden und können sie dessfalls nur jemand ernennen. Betreffend den streitigen Recruten Pishel, so bin ich gleichfalls erbötig ihn dem Herrn Grafen zu bezahlen und bitte mir nur positivement zu melden, wie viel dafür verlangt wird. Eine gleiche Bewandnis hat es mit denen vormahls empfangenen 2 kleinen Leuten, wofür ich das geben will, was dergleichen Kerls hier zu kosten pflegen. Wird es also nur von ihnen dependiren, dass sie mir von dem Piessel (sic!) und denen vormahls bekommenen 2 Leuten eine billige Rechnung überschicken. Ich versichere übriegens zu seyn

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund
Friderich.

Berlin, den 15-ten Martii, 1735.

Alul: An den Herrn General-Major Grafen von Castell.
Külön borítékon szokott címzés. (Zárópecsét.)
Eredetije u. o.

21.

Königsberg, 1735 okt. 16.

Hochgebohrner, besonders lieber Herr Graf.

Ich habe wieder Vermuhten aus des Capitaine v. Saldern mir erstatteten Berichte ersehen, dass der Herr Graf demselben in der Werbung einige Hindernisse im Wege zu legen

sich bemühen. Da ich doch jederzeit auf die mir gegebene viele Versicherungen geglaubet, dass sie mein Interesse dessfalls mit observiren würden, nun lasse mir zwar gerne gefallen, dass der Herr Graf sich dieserhalb keine Mühe machen, bitte aber auch gar sehr meinen Officier, der vom Kayserlichen Hoffe expresse Permission hat, nicht contrair zu seyn, damit ich nicht genöthiget werde mich dieserwegen bey dem Hof-Kriegsrath und Könige zu beschweren. Ich bin inzwischen

des Herrn Grafen besonders wohlaffectionirter Freund

Friderich.

Königsberg, den 16-ten Octobris 1735.

Alul: An den GeneralMajor Grafen v. Castell.

Külön boríték: Szokott címzés. (Zárópecsét.)

Eredetije u. o.

Dr. Lukinich Imre.